

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КРИВОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Кафедра української мови

«Допущено до захисту»

Завідувач кафедри

_____ Колоїз Ж. В.

Протокол № _____

« ____ » _____ 2020 р.

Реєстраційний № _____

« ____ » _____ 2020 р.

**ФУНКЦІЙНО-ТИПОЛОГІЙНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ
ПРЕЦЕДЕНТНИХ ФЕНОМЕНІВ У ХУДОЖНІЙ ТВОРЧОСТІ
ВАСИЛЯ ШКЛЯРА**

Кваліфікаційна робота студентки
факультету української філології групи УАФм-15
другого(магістерського) рівня
спеціальності 014.01 Середня освіта (українська
мова та література), додаткової спеціальності –
англійська мова

Москаленко Наталії Юрїївни

Керівник: доктор філологічних наук,
професор **Колоїз Ж. В.**

Оцінка:

Національна шкала _____

Шкала ECTS ____ Кількість балів _____

Члени комісії:

_____ (підпис)

(прізвище та ініціали)

_____ (підпис)

(прізвище та ініціали)

_____ (підпис)

(прізвище та ініціали)

_____ (підпис)

(прізвище та ініціали)

АНОТАЦІЯ

Москаленко Н. Ю. Функційно-типологічні характеристики прецедентних феноменів у художній творчості Василя Шкляра : рукопис. Кривий Ріг, 2020. 82 с.

У магістерській праці досліджено функційно-типологічні особливості прецедентних феноменів, засвідчених у художній творчості Василя Шкляра, зокрема з'ясовано сутність поняття «прецедентний феномен», визначено його диференційні ознаки, репрезентовано підходи до визначення та класифікації прецедентних феноменів, виокремлено їх основні типи з урахуванням різних диференційних критеріїв (відповідно до форми вербалізації та рівня прецедентності), визначено функційний потенціал прецедентних імен, прецедентних висловлень, прецедентних текстів і прецедентних ситуацій.

Ключові слова: прецедентність, прецедентний феномен, прецедентне ім'я, прецедентне висловлення, прецедентний текст, прецедентна ситуація, художня творчість.

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРЕЦЕДЕНТНИХ ФЕНОМЕНІВ	9
1.1. Наукова інтерпретація понять «прецедентність», «прецедентний феномен».....	9
1.2. Критерії диференціації прецедентних феноменів.....	16
1.3. Основні підходи до визначення функцій прецедентних феноменів.....	24
Висновки до першого розділу.....	28
РОЗДІЛ 2. ТИПОЛОГІЙНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПРЕЦЕДЕНТНИХ ФЕНОМЕНІВ У ХУДОЖНІЙ ТВОРЧОСТІ ВАСИЛЯ ШКЛЯРА	30
2.1. Типологія прецедентних феноменів відповідно до форми вербалізації.....	31
2.1.1. Прецедентні імена.....	31
2.1.2. Прецедентні висловлення.....	40
2.1.3. Прецедентні ситуації.....	46
2.1.4. Прецедентні тексти.....	47
2.2. Типологія прецедентних феноменів відповідно до рівня прецедентності.....	49
2.2.1. Універсально прецедентні феномени.....	49
2.2.2. Національно прецедентні феномени.....	52
Висновки до другого розділу.....	55
РОЗДІЛ 3. ФУНКЦІЙНО-СТИЛІСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПРЕЦЕДЕНТНИХ ФЕНОМЕНІВ У ХУДОЖНІЙ ТВОРЧОСТІ ВАСИЛЯ ШКЛЯРА	57
3.1. Функція налаштування.....	57
3.2. Функція прогнозування.....	60
3.3. Функція кодування.....	64

	4
3.4. Функція традиційно-звичаєвої ідентифікації.....	67
3.5. Інформативно-сигнальна функція.....	69
Висновки до третього розділу.....	73
ВИСНОВКИ.....	74
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	77
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	83

ВСТУП

Проблема взаємодії культури та мови є однією з актуальних у сучасній лінгвістиці. Сучасна українська мова як елемент національної ідеї зберігає духовні, історико-культурні надбання й цінності попередніх віків життя українського народу, з одного боку, виконує роль механізму соціальної спадковості, з іншого, – формує національну ідеологію. Осмислення мови як національно-культурного феномена, що відтворює менталітет народу, зберігає його глибокі національні традиції, є основним принципом сучасної лінгвістичної науки. Прикметною рисою сучасної української прози є звернення авторів до свідомості читачів за допомогою прецедентних феноменів, завдяки чому увиразнюється мовлення роману, відбувається вплив на свідомість читачів.

Явище прецедентності досліджували з різних аспектів, про що свідчить велика кількість потрактувань відповідного поняття [14; 28; 52]. Сьогодні наявна велика кількість дискусійних питань теоретичного й практичного характеру. До кінця не розв'язаною залишається проблема автопрецедентності, немає зхагальноприйнятної класифікаційної схеми функцій, відсутня єдина парадигма типів прецедентних феноменів.

Як справедливо зауважує О. Найдюк, прецеденти, які мають культурну цінність і визначають специфіку національного характеру, зберігаються у свідомості лінгвоспільноти у вигляді ментальних утворень, формують клас прецедентних феноменів. [37, с. 38]. Тож цілком закономірним є їх активна роль у формуванні мовної особистості, мовної й індивідуальної картин світу, зокрема й письменницької.

Сучасні науковці визначають прецедентність як важливий аспект, що засвідчує оригінальні зразки й ідіостиль того чи того митця зокрема [21, с. 141–143]. Ідіостильові ознаки пов'язують з різними мовними засобами, стилістичними ресурсами. У кожного письменника є низка оригінальних прийомів, що дають змогу ідентифікувати його з-поміж великої кількості

митців, належних до відповідної національної спільноти. Поява в літературному просторі творів Василя Шкляра викликала великий інтерес у пересічних читачів, а згодом і в науковців. А відтак і сама постать письменника, і його твори не могли пройти повз увагу ні літературознавців, ні мовознавців (А. Берестова, А. Вегеш, О. Козлова, Ж. Колоїз, О. Мороз, В. Семиряк, Л. Томіленко та ін.). Окремі питання піддають аналізу, однак ще чимало аспектів залишаються не дослідженими. До таких аспектів уналежнюємо і явище прецедентності, що досить яскраво виявляється у творчому доробку письменника. Виявлення змістовної навантаженості прецедентних феноменів, визначення їхньої специфіки у творчості В. Шкляра сприятиме встановленню потенціалу використання прецедентних одиниць, їх функціонального розмаїття не лише зі стилістичної позиції, але й з прагматичної. Викладене вище засвідчує **актуальність** теми кваліфікаційної наукової роботи.

Мета магістерської праці – комплексне дослідження різновидів прецедентних феноменів, засвідчених у творчому доробку Василя Шкляра, виявлення їх змістового та функційного потенціалу.

Задля досягнення мети розв'язували такі **завдання**:

- 1) репрезентувати наукову інтерпретацію понять «прецедентність», «прецедентний феномен»;
- 2) з'ясувати критерії диференціації прецедентних феноменів;
- 3) окреслити основні підходи до визначення функцій прецедентних феноменів;
- 4) диференціювати прецедентні феномени відповідно до форми вербалізації;
- 5) класифікувати досліджувані одиниці відповідно до рівня прецедентності;
- 6) виявити функційно-стилістичний потенціал прецедентних феноменів у письменницькому творчому доробку.

Об'єктом дослідження є сучасний українськомовний художній дискурс.

Предметом наукової праці є структурно-семантичні та функційно-стилістичні особливості прецедентних феноменів, засвідчених у творчому доробку Василя Шкляра.

Джерельною базою послужили художні твори Василя Шкляра, зокрема романи «Залишенець. Чорний ворон», «Ключ», «Маруся», «Нікуб. Кров Кажана», «Ностальгія», «Самотній вовк», «Тінь сови», «Троща», «Чорне сонце». Укладена картотека нараховує понад 400 лінгвоодиниць.

Основні методи дослідження:

1) теоретичний аналіз (вивчення основних теоретичних відомостей про прецедентність, прецедентний феномен);

2) теоретичний синтез (узагальнення теоретичних відомостей про поняття «прецедентність», «прецедентний феномен», критерії диференціації, типологічні характеристики, функції і т. ін.);

3) критичний аналіз (оцінка тих чи тих підходів стосовно сутності поняття «прецедентний феномен», класифікації прецедентних феноменів, з'ясування функційного потенціалу);

4) системний аналіз (добір фактичного матеріалу, його групування, виявлення спільних і відмінних ознак, типологічні характеристики);

5) описовий метод (опис особливостей вживання прецедентних феноменів у досліджуваних художніх творах);

6) індуктивний метод (аналіз окремих прецедентних феноменів, що дало змогу отримати загальний висновок про їх функціонування в художній творчості).

Наукова новизна є незаперечною, оскільки робота є комплексним, самостійним, оригінальним дослідженням, у результаті якого вперше здійснено аналіз прецедентних феноменів, засвідчених у творчості В. Шкляра, досліджено їх форми та способи вираження, виявлено продуктивні для ідіостилю письменника функції.

Теоретичне та практичне значення магістерської праці полягає в тому, що результати проведеного дослідження сприятимуть подальшій розробці окреслених проблем, вони можуть бути використані вчителями для підготовки до уроків української мови, а також викладачами та студентами філологічних факультетів під час вивчення прецедентних феноменів.

Наукове дослідження **апробоване** у вигляді доповіді на конференціях, як-от: 1) Наукові читання молодих дослідників до Міжнародного дня слов'янської писемності» (2019 р.); 2) II Всеукраїнська англомовна науково-практична конференція здобувачів вищої освіти (2020 р.).

Із теми дослідження є публікації:

1. Москаленко Н. Ю. Особливості функціонування прецедентних імен у художній творчості Василя Шкляра. *Матеріали студентських наукових читань* : зб. наук. праць. Кривий Ріг, 2018. Вип. 5. С. 44–55.

2. Москаленко Н. Ю. Національно й універсально прецедентні висловлення у творчому доробку В. Шкляра. *Матеріали студентських наукових читань* : зб. наук. праць. Кривий Ріг, 2019. Вип. 6. С. 72–78.

3. Москаленко Н. Ю. Індивідуально-авторські модифікації прецедентних висловлень у творчому доробку Василя Шкляра. *Матеріали студентських наукових читань* : зб. наук. праць. Кривий Ріг, 2020. Вип. 7. С. 172–177.

4. Moskalenko N. Yu. Theoretical fundamentals of research of precedent phenomena. *Молодь і світова співпраця* : матеріали II Всеукраїнської англомовної науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти. Дніпро, 2020. С. 92–94.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, супроводжуваних висновками, загальних висновків, списку використаної літератури (61 позиція) та списку використаних джерел (9 найменувань). Повний обсяг наукової роботи – 82 сторінки, з яких 75 сторінок основного тексту.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРЕЦЕДЕНТНИХ ФЕНОМЕНІВ

1.1. Наукова інтерпретація понять «прецедентність», «прецедентний феномен»

У межах сучасної лінгвістики, з її синергетичним характером та антропоцентричною спрямованістю, активно вивчається явище прецедентності. У мовознавстві це питання є відносно новим, перші ґрунтовні праці були створені наприкінці ХХ століття, у яких відповідне поняття актуалізувалося чи то як «прецедентний текст» (Ю. Караулов), чи то «прецедентний феномен» (Д. Гудков, І. Захаренко, В. Красних), чи то «прецедентні текстові ремінісценції» (А. Супрун, Ю. Прохоров), чи то «логоепістеми» (Н. Бурвікова, В. Костомаров).

Історія вивчення прецедентності бере свій початок з уведення в наукову парадигму поняття «прецедентний текст» Ю. Карауловим, який зауважував: прецедентний текст – це текст, «значущий для тієї чи тієї особистості в пізнавальному й емоційному плані; що має надособистісний характер, тобто добре відомий широкому оточенню цієї особистості, її попередників і сучасників; звернення до нього відбувається неодноразово в дискурсі цієї мовної особистості» [20, с. 216].

Варто звернути увагу на те, що текст Ю. Караулов розуміє достатньо широко, саме з такого тлумачення поняття «текст», на наш погляд, логічно випливають виокремлені науковцем способи функціонування прецедентного тексту в тому чи тому лінгвокультурному співтоваристві: 1) натуральний – текст як прямий об'єкт сприйняття; 2) вторинний – перекодування тексту мовою іншого мистецтва; 3) семіотичний – апеляція до тексту через символи, з ним пов'язані. Дослідник стверджує, що саме знання прецедентних текстів

є «показником належності до певної епохи і її культури, тоді як незнання, навпаки, є передмовою відторгнення від відповідної культури [20, с. 217].

Розвиваючи ідеї Ю. Караулова, Ю. Прохоров виокремлює такі способи функціонування прецедентного тексту: прецедентне іменування, прецедентна ситуація, прецедентна алюзія і прецедентна ремінісценція. Учений визначає прецедентні феномени (способи функціонування прецедентного тексту) як «ті вербалізовані в комунікації одиниці, реалізація яких спричиняє певну апеляцію до чогось відомого, факту, який за ним стоїть» [41, с. 153]. Прецедентні феномени виступають у ролі символів, за допомогою яких відбувається апеляція до тексту в широкому смислі, відомому всім представникам однієї лінгвокультурної спільноти.

Подальший розвиток поняття прецедентності знаходить у працях І. Михальнової та Ю. Сорокіна, які зацентрували увагу на здатності прецедентних феноменів до навіювання, що виникає в результаті «втягування» реципієнтів у прецедентне поле [51].

Наступним етапом дослідження було уточнення поняття «прецедентний текст» і створення теорії прецедентних феноменів учасниками наукового семінару «Текст і комунікація», на якому Д. Багаєва, Д. Гудков, І. Захаренко та В. Красних окреслюють таке поняття, як прецедентний феномен, говорячи, що для його витлумачення можна послуговуватися дефініцією Ю. Караулова, який занадто широко говорить про «прецедентний текст». У складі прецедентних феноменів диференціювали прецедентний текст, прецедентну ситуацію, прецедентне висловлення і прецедентне ім'я [2].

Заміна одного означуваного іншим впливає з різного тлумачення поняття тексту як такого. Учасники семінару звужують зміст терміна «текст», номінуючи його як видове поняття щодо родового – «феномен». Ми вважаємо цілком виправданою таку зміну понять, тому надалі будемо послуговуватися думкою учасників наукового семінару «Текст і комунікація».

Г. Слишкін у монографії «Лінгвокультурні аспекти прецедентних текстів» наголошує, що термін Ю. Караулова варто розуміти дещо ширше, проте звертає увагу на обмеження стосовно кількості носіїв. Він зазначає, що наявна прецедентність для вузького кола людей (сімейна, студентська група тощо). Дослідник говорить про функціонування прецедентних феноменів на відносно короткий період і в час своєї актуальності вони виступають ціннісно значущими, а ремінісценції, що ґрунтуються на них, часто використовуються в дискурсі цього часового проміжку [49].

Відповідно, узявши за основу визначення Д. Гудкова [15], з урахуванням уточнень В. Красних [30] та Г. Слишкіна, прецедентний феномен розуміємо як компонент знань, що має надособистісний характер, актуальний у вербальному (пізнавальному й емоційному) плані (завжди має бути спільне розуміння, уявлення про прецедентний феномен у носіїв певного національно-культурного менталітету), звернення до нього має постійно відновлюватися в мовленні представників певної спільноти (зберігаються у вигляді асоціацій, що формують когнітивну одиницю, організовану за типом сукупності передбачуваних асоціативних зв'язків) [56, с.11]

Окрім цього, питання дефініції прецедентних феноменів з'ясовували такі лінгвісти, як О. Нахімова, Л. Федорова, Р. Чорновол-Ткаченко. Так, визначення Л. Федорової є типовим. Вона стверджує: прецедентний феномен – це вкорінені у свідомість певної лінгвокультурної спільноти ціннісні уявлення про навколишню дійсність, суспільні й особистісні взаємовідносини, моральні пріоритети, характерні для певного соціально-історичного етапу, що виражаються у вербальній формі та без зусиль декодуються носіями цієї етноспільноти [56, с. 11].

Р. Чорновол-Ткаченко, своєю чергою, підходить до визначення прецедентних феноменів з боку інтертекстуальності, кваліфікуючи їх як складники лінгвокультурної компетентності мовця, основну передумову й учасника реалізації інтертекстуальності [59].

Г. Кремнева досліджує проблему диференціації понять «прецедентність» та «інтертекстуальність». Вона трактує інтертекстуальність як категорію тексту, а прецедентність – феномен свідомості та пам'яті [31].

Ще один цікавий критерій прецедентності, відмежування її від інтертекстуальності наводить Н. Кузьміна, говорячи про їхню значущість у часовому й культурному просторі. Так, можемо стверджувати, що інтертекстуальність – явище перевірене часом і культурою, воно є позачасовим, період функціонування прецедентних феноменів обмежений часом їх використання та актуальності, вони можуть і не стати надбанням культури [33]. Водночас треба пам'ятати, що кожен прецедентний феномен окремо може бути засобом актуалізації прецедентних феноменів, що вводить їх в гіпер-гіпономічні відношення, тобто у відношення підрядності й включення семантично однорідних одиниць.

О. Ворожцова вивчає прецедентність з боку інтертекстуальності, розглядаючи прецедентні феномени як культурно навантажені знаки, які є ядреними елементами національної когнітивної бази, де вони зберігаються у вигляді інваріантів сприйняття [13].

Під когнітивною базою розуміємо «певним чином структуровану сукупність обов'язкових знань національно-детермінованих і мінімізованих уявлень тієї чи тієї національно-лінгвокультурної спільноти, якими володіють носії певного національно-культурного менталітету» [8].

За В. Красних особливості зберігання прецедентних феноменів у когнітивній базі полягають у тому, що, окрім самого феномена, там наявні ті диференційні ознаки й атрибути, які власне і роблять його прецедентним. Можемо говорити про структуру прецедентних феноменів, до ядра яких входять диференційні ознаки, а до периферії – атрибути [30, с. 198]. Визначення й розуміння структури допомагає досліджувати, виокремлювати та аналізувати прецедентні одиниці, саме диференційні ознаки й атрибути уможливають читання певного коду, який несе в собі феномен.

Пропонуємо розглянути основні підходи до вивчення явища прецедентності. У власне лінгвістичному розумінні спостерігаємо два підходи до визначення цього терміна: у широкому потрактуванні прецеденти – це будь-які стандартні, незмінні за формою і пов’язані зі стереотипним змістом вербальні одиниці; у вузькому – вербальні прецедентні феномени [14, с. 37].

Застосування лінгвокогнітивного підходу до їхнього вивчення (де прецедентні феномени розглядають як такі, що зберігаються у свідомості у вигляді фрейм-структур та співвідносяться зі знаками, що за своєю структурою відповідають згорнутому тексту як з об’єктивними, так і з суб’єктивними компонентами) дає змогу проаналізувати «всю сукупність факторів, які впливають на процес спілкування, а також систему феноменів, що відображають національну специфіку ментально-лінгвального комплексу, з одного боку, а з іншого, – визначають національно-культурну специфіку самої комунікації», адже вони – це «той «магічний кристал», через який ми дивимося на навколишній світ і оцінюємо його» [28, с. 143].

Когнітивні засади дослідження прецедентності дають змогу співвідносити прецедентні феномени з рівнями мовної особистості. Зокрема Ю. Прохоров, услід за Д. Гудковим, виокремлює чотири рівні прецедентності. Перший рівень прецедентності характеризує мовну особистість як індивіда «зі своєю власною свідомістю, об’ємом пам’яті, лексиконом». Другий рівень визначає мовну особистість як члена певного соціуму, що «має загальні знання, уявлення, ціннісні орієнтації та засоби їх семіотизації з іншими членами цього соціуму». Третій рівень відповідає сформованій мовній особистості, що є членом певної національно-культурної спільноти, «володіє спільним для всіх уключених у відповідну спільноту набором «культурних предметів» та їх символів». Четвертий рівень – це мовна особистість як член роду людського, «володіє спільними для всіх людей знаннями й уявленнями» [36, с 148].

Представники функційного підходу І. Михалева та Ю. Сорокін вважають, що прецедентність – це «...певні вербальні мікро- та макроодиниці плану сценарію, які вказують на когнітивно-емотивні й аксіологічні відношення у плані/сценарії, це певні вибіркові ознаки, зіставлені з іншими «запозиченими» й оригінальними ознаками для створення «естетичної видимості» / «типологічного образу» [52, с. 100].

У працях О. Ростової та І. Яценко представлено методичний підхід до вивчення прецедентних феноменів. Увага вище згаданих авторів до цих мовленнєво-культурних одиниць зумовлена великою роллю останніх у міжкультурному діалозі, а також проблемою формування в учнів знань певних соціокультурних феноменів через уведення в навчальний процес прецедентних текстів.

Можна зробити висновок, що через складність та діалектичність «прецедентності», виведення єдиної й однозначної дефініції є неможливим на сучасному етапі розвитку лінгвістики, що спричиняє велику кількість термінів на позначення прецедентності та її явищ. Так, І. Казимирова зробила спробу узагальнити термінологічний апарат прецедентності у статті «Представлення термінополя прецедентності у словнику лінгвістичних термінів» [18]. Заслугує на увагу виокремлення мінімальної одиниці прецедентності – прецедентеми, яку дослідниця визначає як «мінімально поняттєво-знакову, когнітивно значущу модель, у якій реалізується єдність прецедентного значення, прецедентної функції і знакової форми [18, с. 145].

Інші лінгвісти пропонують розв'язувати проблему з дефініцією прецедентних феноменів не через визначення поняття, а за допомогою виокремлення ознак прецедентних феноменів. Серед них О. Ворожцова, яка важливими диференційними характеристиками прецедентних феноменів вважає їх здатність:

- 1) виконувати роль еталону культури і виступати «породжувальною моделлю» для цілої низки об'єктів;

2) функціонувати як згорнута метафора, що виражає нераціональну, але емоційну оцінку;

3) виступати як символ такого феномена, що не може бути адекватно вербалізований [13, с. 157].

Такі лінгвісти, як Ф. Бацевич, Н. Кондратенко вказують, що важливою ознакою прецедентного феномена є те, що він функціонує в семіотичний спосіб, тобто його зміст актуалізується натяком, ознакою, цитатою [1, с. 152], його експліцитність сприяє адекватному розумінню тексту [23, с. 157].

О. Нахімова виокремлює такі ознаки:

- 1) зв'язок відповідного поняття з класичним твором;
- 2) загальновідомість феномена та його регулярна відтворюваність;
- 3) неденотативне використання того чи того імені у функції культурного знака [39, с. 56–57].

Цікавою є позиція О. Боярських, яка чітко розмежовує ознаки прецедентних феноменів як одиниць мови, свідомості й культури. Дослідниця виокремлює такі характеристики прецедентних феноменів як одиниць мови: а) мають вербальне вираження; б) відтворюються у процесі комунікації, а не створюються заново; в) можуть трансформуватися в межах збереження впізнаваності [13, с. 134].

До ознак прецедентних феноменів як одиниць свідомості науковець зараховує такі: а) прецедентні феномени є результатом когнітивних операцій; б) вони є засобом кодування та трансформування інформації; в) прецедентність задає моделі оцінення, оброблення та порівняння інформації з уже наявною.

Дослідниця називає такі ознаки прецедентних феноменів як одиниць культури: а) характеризуються наповненістю певним знанням культурного характеру; б) потребують співвіднесення з іншими текстами як фактами культури; в) визначають специфіку культурного простору [8, с. 47–48].

Названі ознаки переплітаються та виокремлюють схожі особливості, найбільше звертають увагу на регулярну відтворюваність прецедентних

феноменів, їх семіотичний (знаковий) спосіб функціонування, здатність виконувати роль «породжувальної моделі» для певного класу об'єктів.

Велика кількість праць та різноманітність визначень прецедентності не лише ускладнюють сприйняття цього мовно-когнітивного феномена, а й дають змогу його різнобічного вивчення та створення функційно-термінологічного поля з ядром «прецедент».

Отже, прецедентний феномен визначаємо як інтертекстуальний елемент, який має надособистісний характер, неодноразово відтворюється в мовленні й викликає різні асоціації з текстами, що є їхніми джерелами (прототекстами).

1.2. Критерії диференціації прецедентних феноменів

Актуальним залишається питання класифікації прецедентних феноменів. Прецедентні феномени, виконуючи різні функції і виступаючи як певний канон, містять у собі ряд спільних рис. Проблема виникає в тому, що ці одиниці, будучи основними складовими когнітивної бази, не мають повноцінних вертикальних, ієрархічних зв'язків, можна говорити лише про горизонтальну систему організації, оскільки елементи прецедентності не будуються за принципом «верх/низ», а скоріше співвідносяться за певною шкалою. На сьогодні в лінгвістиці наявна досить велика кількість підходів для їх систематизації. Тож доцільним було б зупинитися на основних моментах цього питання.

Доволі популярною є класифікація за вербальністю прецедентних одиниць. На когнітивному рівні предикативність виявляється у вигляді концептуальної структури репрезентації ситуації, на вербальному – прецедентні концептуальні структури представлені іменем (онімом); висловленням, що має предикативну природу, текстовим фрагментом і цілісним текстом [46, с. 591].

Д. Гудков акцентує: «... усі прецедентні феномени актуалізуються в мовленні, проте прецедентні висловлення та прецедентні імена виступають як вербальні феномени, а прецедентні тексти та прецедентні ситуації – як такі, що піддаються вербалізації. Звернення до прецедентних текстів і прецедентних ситуацій відбувається через їхні символи, у ролі яких зазвичай виступають прецедентні висловлення та прецедентні імена, а власне прецедентні тексти та прецедентні ситуації є феноменами когнітивного, а не лінгвістичного плану, оскільки зберігаються у свідомості носіїв мови у вигляді інваріантів сприйняття» [15, с. 109].

Вочевидь, ідеться про розмежування прецедентних феноменів в широкому сенсі й власне прецедентні феномени (текст, ситуація, ім'я та висловлення). Про них говорить Л. Дяченко, оперуючи поняттям ептоніми, під якими розуміє «крилаті» слова та вислови, що виконують функцію відсилання до прецедентного тексту [31, с. 63]. Логоепістими мають винятково вербальний характер, а прецедентні феномени за своєю суттю не потребують вербалізації, бо сам факт їх використання й функціонування демонструє про їх впізнаваність та уживаність, хоча вона є можливою за потреби, справедливим буде згадати, що в когнітивній базі в цьому разі все одно з'являється «інваріант сприйняття», тобто конкретний стислий образ. Відповідно до зазначеного вище, Ю. Караулов виокремлює вербальні й невербальні. Якщо до вербальних зараховуємо найрізноманітніші тексти як маркери певної культурної системи, то невербальними називаємо твори живопису, скульптури, архітектури, музики тощо.

Водночас О. Боярська говорить про особливий вид вербальних прецедентних феноменів – це описова вербалізація. Під цим терміном розуміємо випадки актуалізації ситуації з певного художнього твору, яка залишається впізнаваною без імен літературних персонажів або літературних висловлень [8, с. 101–102].

Проте більшість дослідників, зокрема В. Азарова, Є. Баженов, В. Корольов, В. Красних, виокремлює такі основні типи прецедентних

феноменів за формою їх вираження: прецедентне ім'я та висловлення як власне вербальні феномени, прецедентна ситуація та текст як ті, що піддаються вербалізації.

Прецедентне ім'я – це широко відоме власне ім'я, що використовується в тексті не стільки на позначення конкретної людини, ситуації, організації, міста, скільки як своєрідний культурний знак, символ певних якостей, подій [39, с. 4].

Прецедентні імена В. Красних поділяє на:

а) термінологічне ім'я – позначення певної ознаки, риси характеру або зовнішності, символ певної характеристики;

б) полісемічне ім'я – символ не тільки образу, а й ситуації [29, с. 86–89].

В. Азарова головними ознаками прецедентних імен називає збагачення семантики й інтертекстуальність, використання прецедентного імені як культурного знака, що пов'язує різні тексти, епохи та простори [1, с. 11].

Значну групу складають прецедентні антропоніми реальних осіб, пов'язані з мистецтвом, науковою діяльністю, акторською майстерністю, політичною діяльністю [25, с. 9].

Основним джерелом походження прецедентних імен виступає художня література, не менш регулярними виступають християнські прецедентні імена. Рідше можна натрапити на використання географічних назв [25, с. 10].

Прецедентне висловлення – це продукт мовленнєво-мисленнєвої діяльності, завершена та самодостатня одиниця, що становить рухомий різновид прецедентних феноменів, які з'являються на короткий проміжок часу і швидко зникають, проте в цей період мають дієвий потенціал. У мовленні прецедентне висловлення функціонує як одиниця дискурсу [13, с. 36–42].

Влучно говорить про прецедентне висловлення В. Красних, стверджуючи, що це репродукований, неодноразово відтворений у мовленні носіїв продукт мовно-мисленнєвої діяльності; завершена й

самодостатня одиниця, складний знак, сума значень якого не дорівнює його смислу: останній завжди «ширший» за просту суму значень [27, с. 591].

Згідно з думкою В. Красних структура прецедентних висловлень передбачає три елементи:

1) поверхнєве значення, яке дорівнює сумі значень компонентів висловлення;

2) глибинне значення, що становить семантичний результат сполучення прецедентного висловлення і формує його лексико-граматичну структуру;

3) системний смисл, сума глибинного значення висловлення і знання прецедентного феномена та пов'язаних з ним конотацій [29, с. 100–101].

До прецедентних висловлень належать цитати з текстів різного характеру, прислів'я, рядки з відомих пісень, цитати із кінофільмів, цитування відомих людей [2].

Н. Бурвікова та В. Костомаров пов'язують з прецедентними висловленнями поняття «текстової редуції», припускаючи, що ті висловлення, які є частиною заголовку вихідного тексту, ініціальним або кінцевим реченням фрагменту, абзацу, тексту, акумулюють його прецедентність, виступаючи в ролі сильної позиції [26, с. 74].

Відкритим залишається питання щодо зарахування фразеологізмів до прецедентних висловлень. Наразі загальноприйнятим вважається, що фразеологізми не є прецедентними одиницями, однак ті, що несуть в собі предикативну самостійність та мають певне історичне підкріплення через прецедентну ситуацію, можуть зараховуватися до прецедентних висловлень. Наведемо симптоматичне міркування В. Красних: «І. Захаренко висловила припущення, з яким важко не погодитися: очевидно, з позиції діяхронії, за фразеологізмами стоїть прецедентна ситуація, що дає змогу розглядати деякі такі одиниці <...> як прецедентні висловлення, відокремлюючи їх від власне фразеологізмів» [29, с. 68].

Етимологія висловлення до кінця невідома, проте одним з варіантів пояснення виступає саме ситуація, що наявна в минулому.

Прецедентна ситуація – значуща подія, що дійсно відбулася в житті етносу й цивілізації або була створена колективною чи індивідуальною свідомістю. Особливу складність представляє найменування прецедентної ситуації, оскільки поєднує вербальне й невербальне [27, с. 591]. До «еталонних ситуацій» слід зараховувати історичні події та процеси, ситуації метонімічно позначені за допомогою місця або часу, коли вони відбувалися, яскравими ознаками цих ситуацій є їх відбиття в народній свідомості з певною емоційною оцінкою. Диференційні прикмети певної прецедентної ситуації стають універсальними, а її атрибути виступають прецедентними символами, що активно використовуються в досліджуваних текстах [46, с. 590].

Характеризуючи прецедентну ситуацію як «певну «еталонну», «ідеальну», пов'язану з набором певних конотацій, диференційні ознаки якої входять у когнітивну базу», дослідники говорять, що означенням прецедентної ситуації може бути прецедентне висловлення або ім'я [2, с. 83].

Прецедентний текст – це вербальний прецедентний феномен, що зберігається в когнітивній базі у вигляді інваріанта сприйняття; відомий твір, актуалізований в інших текстах, актуалізація якої спричинена явищем інтертекстуальності [46, с. 591].

Класичною можна назвати характеристику Є. Баженової, яка говорить, що це є потенційно автономний смисловий блок мовленнєвого відтворення, яке актуалізує важливу для автора фонову інформацію й апелює до «культурної пам'яті» читача [3, с. 107].

Апеляція до нього відбувається за допомогою прецедентних імен та висловлень, що пов'язані з цим текстом. Знання інваріанта сприйняття прецедентного тексту – необхідне для всіх представників певної спільноти; знайомство із самим прецедентним текстом, саме як текстом, – бажане, але не обов'язкове [29, с. 68–72].

Для того, щоб текст набув статусу прецедентного, він має пройти певний алгоритм сприйняття, що передбачає поділ характеристик тексту на значущі і незначущі та фіксування перших при ігноруванні інших [29, с. 68–72].

О. Земська вважає, що прецедентними можна вважати ті тексти, які функціонують в незміненому (цитація) й у трансформованому (квазіцитація) виглядах, оскільки вони добре відомі широкому колу осіб, вирізняються властивістю повторюватися в різних текстах [16, с. 157].

Джерелами прецедентних текстів є фольклорні твори, художня література, пісенні тексти, Святе Письмо, рекламні й політичні тексти, анекдоти тощо.

Характерним для прецедентних зразків є те, що жоден цитований текст не наводиться в новому тексті повністю, він може виражатися прецедентними іменами, висловленнями, ситуаціями, які стосуються цього тексту [25, с. 10]. Варто згадати, що апеляція може бути до цілого ряду прецедентних феноменів, репрезентованих в одному прецедентному тексті.

Прецедентні феномени розрізняють за «широтою охоплення – від соціуму до загальнолюдської спільноти», тобто залежно від ступеня їх універсальності.

В. Красних класифікує три основні групи: соціумно прецедентні, національно прецедентні та універсально прецедентні [30, с.174].

Соціумно прецедентні феномени зазвичай відомі будь-якому пересічному представнику того чи того соціуму (конфесійного, професійного тощо) та входять до колективного когнітивного простору [29, с. 50–51].

Якщо такий соціум обмежений рамками сім'ї, то прецеденти цього типу зближуються з автопрецедентами. Межі групи можуть бути, звичайно, значно ширшими, але вона в будь-якому разі має певний набір прецедентів, характерних тільки для неї [15, с. 103].

Національно прецедентні феномени відомі будь-якому пересічному представнику тієї чи тієї національно-лінгвокультурної спільноти та входять до національної когнітивної бази.

Особливістю національно прецедентних феноменів можна назвати їх здатність відображати базові ознаки загальнонаціональної мовної картини світу, що є суттю самої природи прецедентних феноменів як мовних одиниць, зміст яких набагато глибший, ніж його вербальне значення.

Універсально прецедентні феномени відомі будь-якій сучасній людині та входять до «універсального» когнітивного простору [29, с. 50–51]. Виокремлення цього типу є досить умовним й гіпотетичним, бо важко уявити прецедентні феномени, що будуть зрозумілі та відомі всім лінгвокультурним спільнотам нашої планети.

Окрім цих трьох груп, Ю. Прохоров говорить про автопрецеденти, що становлять відбиття у свідомості індивіда деяких феноменів навколишнього середовища, які мають певне пізнавальне, емоційне або аксіологічне значення для окремої особистості та пов'язані з особливими індивідуальними уявленнями, зарахованими до неповторних асоціативних рядів [41]. Проте В. Красних не диференціює автопрецеденти як особливий тип прецедентних феноменів, стверджуючи, що вони входять до соціумно прецедентних [29, с. 50]. Думка Ю. Прохорова має право на існування, адже, якщо ми виокремлюємо індивідуальний та колективний когнітивний простір [15, с.173], то логічним є виокремлення автопрецедентів для індивідуального когнітивного простору.

Прецедентні феномени можемо групувати за рівнем трансформованості, що уможлиблює виокремлення нетрансформовані та трансформовані одиниці.

Нетрансформовані прецедентні феномени – той матеріал, що не зазнав жодних змін при введенні його до художнього твору, це можуть бути цитати, крилаті вислови, імена героїв, назви творів, імена авторів.

Трансформованими прецедентними феноменами називаємо ті, що були певною мірою видозмінені задля досягнення певного комунікативного ефекту. Ці зміни можуть бути:

– власне семантичними (нарощування нового значення, що спричиняє повну або часткову втрату первинного);

– структурно-семантичними (додавання, заміна лексичного компонента, усічення);

– морфолого-семантичними (заміна форми числа іменника з однини на множину, заміна осіб займенника) [6].

Окрім цього, можлива контамінація, коли відбувається поєднання частин різних прецедентних феноменів, але близьких за суттю. Або стилістичні зміни, коли замінюється слово іншим, схожим за лексичним значенням, але наповненим стилістичною експресивністю.

Трансформація прецедентних одиниць дає змогу посилити або зменшити експресивність художнього викладу, нашарувати новий смисл, спрямованість на первинну одиницю.

Н. Кодратенко у праці «Прецедентні компоненти в заголовках публіцистичних текстів (на матеріалі газетних статей)» диференціює такі типи прецедентних феноменів, ми можемо вважати їх адекватним для класифікації загальних прецедентних одиниць:

– ідіоматична прецедентність (наявність ідіом, прислів'їв, приказок, прецедентних висловлень з казок або інших текстів);

– цитатна прецедентність (може мати афористичний тип (цитати, алюзії, натяки, специфічні синтаксичні форми) або масовий тип (цитати з художніх творів, які добре відомі реципієнтам, фрагменти з відомих пісень, перефразовані рекламні слогани);

– номінативна прецедентність (назви витворів мистецтва, прецедентні імена) [24].

Дослідники класифікують прецедентні феномени за такими ознаками:

а) за сферами-джерелами прецедентних феноменів (література, театр, політика, кіно та ін.);

б) за сферами-мішенями, до яких належать прецедентні феномени у своїх вторинних значеннях (реклама, спорт, політика, ЗМІ та ін.);

в) за національною належністю джерел прецедентності: вітчизняні та зарубіжні [8; 10].

Отже, на сьогодні наявні різні підходи до класифікації прецедентних феноменів. До основних підходів зараховуємо класифікацію прецедентних феноменів за сферами-джерелами (література, театр, кіно), за сферами-мішенями (реклама, ЗМІ, спорт), за широтою охоплення (соціумно прецедентні, національно прецедентні, універсально прецедентні), за трансформованістю (трансформовані та нетрансформовані), за формою (ідіоматична, цитатна та номінативна прецедентність). Пропонуємо виділити як найпопулярнішу та найзручнішу класифікацію, якою будемо послуговуватися надалі, класифікацію за вербальністю: прецедентне ім'я, прецедентне висловлення, прецедентна ситуація та прецедентний текст.

1.3. Основні підходи до визначення функцій прецедентних феноменів

Прецедентний феномен можемо пов'язати з культурним концептом, тією одиницею, яка акумулює в собі багатовимірність і ціннісну значущість, Ю. Степанов визначає її як «згусток культури», що відображає конотативні, модальні, емоційні, експресивні, прагматичні та інші оцінки явища дійсності [53].

Актуальним залишається питання функцій прецедентних феноменів. Відповідно, високий прагматичний потенціал прецедентних феноменів зумовлює активне дослідження їх функційних можливостей. Зокрема науковці перелічують такі функції: аксіологічна [19], маніпулятивна [12], номінативна, сюжетно-композиційна [9], алюзивна та сюжетно-експресивна [58], інформативна [37; 49] і т. ін.

Окрім цього, актуальним є питання про виокремлення системи функцій. Досить поширеною є класифікація Л. Меркотан виокремила такі

основні функції [35]: номінативна, інформативна, розважальна, парольна, персуазивна та оцінна.

Номінативна функція здійснюється задля економії мовних засобів за допомогою вказівки на особу, явище, подію, що є важливими для реципієнтів. Детально реалізацію цієї функції в текстах досліджували О. Тимчук та О. Сеньків. Зазначимо, що номінативна функція найчастіше супроводжується прямим цитуванням, тісно пов'язана з такими стилістичними прийомами, як порівняння та перифраз (будь-яке непряме вираження змісту), у репліках мовця вона зазвичай допомагає нетипово виразити стандартні реалії описуваної дійсності або ж уникнути тавтології [55, с. 252].

Інформативна функція забезпечує передавання соціального й культурного досвіду як за «вертикаллю» (від попередніх поколінь до нових), так і за «горизонталлю» (обмін духовними цінностями між різними культурними спільнотами).

Розважальна функція (або людична, ігрова за О. Нахімовою [39]) може бути впізнана при залученні алюзій, перифраз та інших видів мовної гри. І. Сніховська стверджує, що саме експресивний настрій та вільність форми лежать в основі цієї функції [12, с. 28].

Ще одним фактором, який зумовлює використання носієм мови прецедентних феноменів, є парольна функція, що показує рівень ідентичності певної соціальної, вікової або політичної групи. О. Тимчук та О. Семків стверджують, що ця функція є актуальною в літературі для продовження якогось популярного твору, у такому разі часто в назві натрапляємо на імена вже знайомих героїв, що є одним із аспектів прецедентного тексту [55, с. 253]. Тож можемо стверджувати, що апеляція автора до відомої історичної події або витвору мистецтва, інтерпретація цієї історії також може містити у собі парольну функцію.

Персуазивна функція полягає в певному рівні авторитетності тексту, за допомогою якого реалізується вплив та переконання реципієнта автором.

Г. Слишкін стверджує: «Апеляція до контексту прецедентного тексту в персуазивній функції є спробою перевести паралель між подіями, описаними в тексті, і актуальною для комунікантів ситуацією, тобто саме те, що в юриспруденції називається покликанням на прецедент» [49, с. 102]. Науковець забезпечує правильне для нього сприйняття тексту та героїв, ставлення до зображуваних подій або зображеної атмосфери.

Поруч із персуазивною функцією стоїть оцінна. Вона спрямована на формування в читача певного ставлення до зображуваних подій, яким дається негативна або позитивна оцінка, зазвичай вона репрезентує суб'єктивне ставлення автора або мовця до зображуваного.

Схоже трактування функцій надає О. Нахімова, яка аналогічно до Л. Меркотан виокремлює оцінну, паролъну, ігрову (людичну) та прагматичну функцію представляє у значенні персуазивної. Хоч і залишаються не названі функції [39].

Зокрема, евфемістична, що допомагає пом'якшити висловлення або зменшити його агресивний вплив, якщо воно вважається з соціальних чи психологічних причин некоректним.

Моделювальна функція полягає у формуванні уявлень про світ у вигляді моделі. Маємо розуміти, що моделювання та структурування отриманого матеріалу відбувається за допомогою звертання до системного значення прецедентного феномена у свідомості реципієнта.

Естетична функція передбачає, що прецедентні феномени як одиниці художнього дискурсу, що містять у собі імпліцитність змісту та неоднозначність сприйняття, сприймаються як спосіб естетичної оцінки світу [39].

Дещо узагальнену класифікацію пропонує А. Берестова, яка виокремлює такі функції: налаштування, прогнозування, кодування, метафоризації, експресивної насиченості, традиційно-звичаєвої ідентифікації, інформативно-сигнальна, номінативно-інформативна, людична, персуазивна, повчально-виховна й сюжетно-композиційна [6, с. 10].

Незважаючи на те, що ця класифікація перегукується з тією, яку запропонувала Л. Меркотан (людична, персуазивна, парольна (функції кодування), номінативно-інформативна), вважаємо, що в ній представлені актуальні різновиди.

Наприклад, функція налаштування полягає в підготовці до сприйняття художньої оповіді реципієнтом, можемо назвати певним узагальненням певної події, також часто функціонує у формі епіграфа.

Прогнозування реалізується через можливість припущення читачем імовірного варіанту розвитку тематичних, концептуальних чи сюжетних ліній у творі автора.

Функція метафоризації характеризується можливістю мовної одиниці реалізуватись як потенційний образний засіб. Слід звернути увагу, що може різнитися як ступінь метафоричності, так і її значення залежить від соціуму, де буде представлений той чи той прецедентний феномен.

Функція експресивної насиченості сприяє не лише декоративному обрамленню тексту, а й посиленню його емоційної виразності.

Традиційно-звичаєва функція має на меті зображення життя певного народу, як такого, що підпорядковується давнім порядкам та усталеним нормам.

Інформативно-сигнальна функція не лише називає певне ім'я чи подію, а й подає сигнал до необхідності розкодування інформації в тексті.

Прецедентна одиниця в повчально-виховній функції не виступає як джерело естетичного задоволення або декорація, вона введена до тексту задля того, аби сприяти певному моральному, духовному, ментальному удосконаленню реципієнта.

Сюжетно-композиційна функція характеризує прецедентний феномен як той смисловий центр, який є каталізатором головних подій або конфліктів у творі [7].

Зауважимо, що більшість прецедентних феноменів є поліфункційними й можуть містити в собі кілька функцій, одна з яких буде виражена більшою

мірою, інша – меншою, тож ізольовано жодна з функцій не може бути представлена, вони доповнюють одна одну [8, с. 61].

Питання про функції прецедентних феноменів залишається актуальним й на сьогодні, у лінгвістиці представлена велика кількість робіт, спрямованих на розкриття цієї теми. Ми усвідомлюємо, що виокремити єдину систему функцій важко, тому вище було наведено кілька класифікацій, які, на нашу думку, заслуговують уваги.

Висновки до першого розділу

Прецедентні феномени розуміємо як ті, що мають надособистісний характер, актуальні у вербальному (пізнавальному й емоційному) плані – завжди має бути певне спільне розуміння, уявлення про прецедентний феномен у носіїв тієї чи тієї національно-культурної свідомості, звернення до прецедентних феноменів постійно відновлюється в мовленні представників певної спільноти.

У науковій літературі наявні різні аспекти вивчення явища прецедентності: власне лінгвістичний, лінгвокогнітивний, функційний, методологічний.

До ознак прецедентних феноменів зараховуємо: регулярну відтворюваність прецедентних феноменів, їх семіотичний (знаковий) спосіб функціонування, здатність виконувати роль «породжувальної моделі» для певного класу об'єктів.

Наявні кілька підходів до класифікації прецедентних феноменів. Можемо виокремити класифікації за такими ознаками, як сфери-джерела (література, театр, кіно), сфери-мішені (реклама, ЗМІ, спорт), трансформованість (трансформовані та нетрансформовані), форма (ідіоматична, цитатна та номінативна прецедентність).

Окрім цього, прецедентні феномени розрізняють за «широтою охоплення»: соціумно прецедентні, національно прецедентні й універсально

прецедентні. Найпоширенішою вважаємо класифікацію за вербальністю: прецедентне ім'я, прецедентне висловлення, прецедентна ситуація, прецедентний текст.

Актуальною темою сучасної лінгвістики є виокремлення функцій прецедентних одиниць. Єдина система функцій не може бути представлена в мовознавстві, відповідно було презентовано кілька варіантів класифікації функцій різних авторів.

РОЗДІЛ 2

ТИПОЛОГІЙНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПРЕЦЕДЕНТНИХ ФЕНОМЕНІВ У ХУДОЖНІЙ ТВОРЧОСТІ ВАСИЛЯ ШКЛЯРА

Творчість Василя Шкляра вирізняється активним використанням художніх мовних засобів, які письменник майстерно залучає до продюкованих текстів, з-поміж яких важливе місце посідають і прецедентні феномени. Використання прецедентних імен, висловлень, ситуацій, текстів вимагає залучення фонових знань читача, допомагає створити своєрідно мережу алюзій, для розуміння яких необхідний культурний та інформативний досвід. В. Саєнко зазначає, що у творчості письменника простежується «стабільний потяг до інтертекстуальності, постійна орієнтація на два полярних, але взаємопов'язаних мистецьких дискурси, розрахованих на елітарного і на широкого читача» [44]. Дослідники його творчості (Н. Андрійченко, Я. Голобородько, Ж. Колоїз, А. Миколаєнко, С. Ушневич та інші) одноголосно визначають: диференційною ознакою письменницького доробку є інтертекстуальність. Василь Шкляр у своїх текстах ставив за мету не лише донести певні знання та відомості до читача, а й вплинути на оцінку, осмислення та формування думки реципієнтами щодо тієї чи тієї ситуації, розширити читацький діапазон асоціацій.

Усю сукупність прецедентних феноменів, якими влучно послуговується Василь Шкляр, доречно, як нам видається, диференціювати за двома основними типологічними характеристиками: 1) відповідно до форми вербалізації; 2) відповідно до рівня прецедентності.

2.1. Типологія прецедентних феноменів відповідно до форми вербалізації

Як засвідчує дібраний фактичний матеріал, письменник вміло послуговується різними формами вербалізації прецедентних феноменів, які, на нашу думку, можна проаналізувати крізь призму типологічної структури з такими компонентами, як-от:

- а) прецедентні імена;
- б) прецедентні висловлення.
- в) прецедентні ситуації;
- г) прецедентні тексти.

2.1.1. Прецедентні імена. У творах В. Шкляра наявні прецедентні імена різного походження, типу та смислового забарвлення. Використання тієї чи тієї мовної одиниці, власної назви, відомого образу або алюзії відбувається в межах визначеної автором ідеї, є доречним в конкретному контексті й лише в ньому набуває відповідного значення.

Василь Шкляр широко використовує релігійні прецедентні феномен. До них відносимо мовленнєві знаки, що характеризуються смисловою цілісністю і зв'язністю, мають здатність у стислій формі зберігати інформацію про вірування (від найдавніших до сучасних) представників певної релігійної спільноти, постійно поновлюваний у мовленні за допомогою відповідних мовних сигналів, що актуалізують його стандартний зміст [6, с. 4].

Для прецедентних імен релігійного походження характерним є апеляція до осіб, істот, предметів, місць, вагомих для різних релігій. Значне місце у творчості автора займають християнські канонізовані образи. Наприклад: *Мирон поволі озирнувся і побачив, що вона гола, але Маруся не бачила ні своєї, ні його наготи, це була Єва, яка ще не вкусила забороненого плоду, вона була зосереджена тільки на тому, що тримала в руці* (2, с. 93).

У наведеній ілюстрації наявне покликання на прецедент не ім'я Єва, яка, як відомо, є першою жінкою, створеною Богом, що жила разом з Адамом в Едемі до їхнього гріхопадіння, ще не помічаючи та не соромлячись своєї наготи. Разом з прецедентним іменем автор актуалізує прецедентну ситуацію (*«ще не вкусила забороненого плоду»*), створюючи алюзію на мотив гріхопадіння Адама та Єви, які з'їли заборонений плід райського дерева, втратили безпосередній зв'язок із Богом й були виграні з раю.

Своєрідного забарвлення образу Осипа – героя твору «Маруся» – надає порівняння його обличчя з обличчям Марії Магдалини – послідовниці Ісуса Христа, мирносиці, яка, згідно з Євангелієм, завжди супроводжувала Христа, була присутня при його розп'ятті та першою побачила Воскресіння: *Осип винувато опустив голову, витримав паузу, а тоді звів своє окаянне лице до неба, гейби та **Магдалина**, що кається, і запитав у майдану...* (3, с. 132).

Василь Шкляр, звертаючись до названих прецедентних імен, мав на меті підкреслити природність та чистоту ситуації, викреслюючи будь-які натяки на непристойність. Прецедентне ім'я в наведеному зразку стає оцінним засобом, який допомагає читачеві створити певне ставлення до прочитаного, яке, можливо, було б близьким й для автора.

У текстах натрапляємо на пряму апеляцію до образу Бога: *Випадок не вкладався в жодну теорію, тоді Волощук казав, що ми, лікарі, завжди повинні вірити у **Всевишнього*** (7, с. 157); *Лідуся точно підчепить когось із отих студентиків-театралів, можливо, навіть майбутнього виконавця ролі **Господа Бога** у виставі «Добра людина із Сезуана* (5, с. 98). Образ Бога є загальновідомим і часто вживаним, у творах української літератури він згадується під назвами *Всевишній, Господь, Суций, Предвічний, Єдиний* тощо. За Біблійним розумінням, Бог визначається як надприродна духовна субстанція або Єство, який створив увесь Всесвіт. Так, у першому варіанті прецедентне ім'я, виконуючи прагматичну функцію, використовується задля підкреслення невсемогутності та обмеженості можливостей людини, її слабкості та неспроможності до вирішення проблем у деяких ситуаціях.

Друга ілюстрація зі свого боку розкривається дещо інакше, апеляція до Бога вже не сприймається з високого духовного плану, вона лише ніби говорить нам про так звану винятковість персонажа, який буде виконавцем такої досить символічної ролі.

На протигагу образу Бога постає й образ диявола: *Мені вже нічого не хотілося, і під сатанинський регіт вусатого мефістофеля я поплентав до дверей, поволік свою собачу печаль на собачий холод, і коли вийшов надвір і сапнув морозної свіжості, то побачив, що падає сніг* (2, с. 15). *Мефістофель* відомий як диявол, образ злого духу в міфології епохи Відродження. У наведеному контексті *Мефістофель* є засобом увиразнення образу чоловіка, який, очевидно, мав типову для нього поведінку.

Автор послуговується також релігійними топонімами, дещо трансформуючи їх відповідно до контексту: *Батюшка, який ніс золотого хреста, поклав його на плече, ніби збирався йти на Голгофу* (3, с. 130). З Біблії нам відомо, що *Голгофа* – це пагорб, на якому було розіп'ято Ісуса Христа (є символом мук, страждань, терпіння у християнстві) [43]. За описами, це місце знаходиться біля Єрусалиму, проте його точне розташування невідоме. Натрапляючи на це прецедентне ім'я в контексті, читач має розуміти, що відбувається певна видозміна значення, й автор намагається передати втрату урочистого настрою і надати певне попередження трагедії, лиха, що насувається. Фразеологізм «йти на Голгофу» має стале значення «піддаватися важким фізичним чи моральним випробовуванням, рухатись шляхом мук та страждань». Полісемантичного значення набуває й образ хреста, який можна тлумачити як особисте життєве призначення, місію, випробовування, які має пройти людина (згадаймо «нести свій хрест») [42].

Для Василя Шкляра типовою є апеляція й до інших релігій, зокрема мусульманства: *Але вранці Сахіб повернувся. Повернувся – і на його виснаженому безсонням, чорному, аж постарілому лиці світилася така блаженна усмішка, ніби він цілу ніч розмовляв з Магометом* (7, с. 236). Так,

скажімо, у наведеній ілюстрації автор звертається до прецедентного імені *Магомет* або *Мухаммад*, який, як відомо, є центральною фігурою в ісламі, святим і пророком, що започаткував релігію іслам, мусульмани вважають його останнім із пророків, відповідно ним закінчується цикл одкровень. Тому, коли ми читаємо в тексті про *Магомета*, ми розуміємо, що він виступає як символ просвітлення, гармонії, порозуміння з собою та світом, а розмова з ним – це засіб за допомогою якого людина спроможна досягти цього.

Отже, у творах наявні такі групи прецедентних імен релігійного походження:

- 1) теоніми – найменування божеств (*Всевишній, Господь Бог*);
- 2) агіоніми – імена святих (*Магомет, Магдалина*);
- 3) демононіми й орконіми – назви нечистої сили (*Мефістофель*);
- 4) релігійні топоніми – географічні назви релігійного походження (*Голгофа*).

Наступним за актуальністю джерелом прецедентних імен у творчості Василя Шкляра є міфологія. Автор апелює до давньогрецької міфології: *Я повернулася й повихляла від нього тією хижою ходою, яка не лишала йому жодного шансу, – так ходять фатальні жінки, котрі притягують до себе чоловіків, як безодні **Сцілли й Харибди** притягують мореплавців, а потім майже так само, як **Сцілла й Харибда** викидають на берег уламки кораблів, вони, ці жінки, викидають на смітник уламки чоловічої честі* (4, с. 15). *Сцілла й Харибда* відомі нам як морські чудовиська. *Сцілла* – це красуня, обернена на морську потвору, з шістьма парами ніг та шістьма собачими головами. Вона начебто жила в печері біля протоки між Італією та Сіцилією. На протилежному березі протоки було житло *Харибди*, що стала потворою через свою ненажерливість і захланність. *Сцілла й Харибда* нападали на всіх, хто пропливав Сицилійською протокою. Автор проводить паралель безмежної «жіночої» сили, що руйнує чоловічі душі з силою давньогрецьких чудовиськ нищити життя мореплавців, гіперболізуючи та ліризує жіночу

сутність. Простежується приховане порівняння небезпеки, якої можуть завдати міфічні чудовиська, та небезпечного впливу фатальних жінок. *Сцілла* й *Харибда* не є центральними образами давньогрецької міфології, повне сприймання цього посилання буде здійснене лише людьми з високим інтелектуальним рівнем розвитку.

Чимало авторських ремінісценцій пов'язані з центральними образами давньогрецької міфології, як-от: *А тоді він ще матиме обов'язок закохатися в тебе, бо він Пігмаліон, а ти його Галатея, прошу не плутати дружину скульптора Пігмаліона з тією іншою Галатеєю, котра просила богиню Лето обернути дівчинку на хлопчика, хоч тебе, малолітко, і це ще чекає, – так зліпив тебе Всемогутній Скульптор із чоловічого ребра, щоб ти, чоловічиця, змогла звідати всіх насолод»* (4, с. 56). Образ *Пігмаліона* можна назвати одним із стрижневих образів, які доволі часто задіяні в інших літературних творах. Ми знаємо *Пігмаліона* як скульптора, царя Кіпру, що цурався кохання і жіночого товариства, а потім зробив із слонової кістки статую прекрасної жінки й закохався в неї. На його благання Афродіта оживила статую, яка дістала ім'я *Галатея* і стала дружиною митця. Автор обіграє давньогрецький міф про кохання на сучасний лад, створюючи в такий спосіб певну розважальну атмосферу, що водночас надає ситуації певної піднесеності.

Цікавим виявилось поєднання давньоримської та давньогрецької міфології у творі «Нікуб» Василя Шкляра: *А Плутон – це той же Аїд, бог підземного світу, володар царства тіней померлих. Тільки Аїд звучить похмуро, а Плутон – ні. – Плутон означає «багатий», він володіє величезними підземними скарбами і людськими душами»* (4, с. 49). Як відомо, *Аїд* та *Плутон* – це давньогрецьке та римське імена бога підземного світу, володаря царства тіней померлих. Автор вставляє цей монолог-роздум про сутність і різницю між двома назвами одного поняття задля створення своєрідної мовної гри, невеликого ліричного відступу в історії, але водночас

аби змусити читача задуматись про роль та вплив назв у нашому житті, тим самим апелюючи до досить вагомої проблеми.

Формуючи міжтекстові зв'язки, Василь Шкляр звертається до давньогрецької літератури: *Він дивився на її чисте обличчя, з якого Дніпро злизав сажу, і думав, що це вже не циганчук і не П'ятниця, це найкраща у світі пастушка Хлоя, яка також жила на острові й була там найвродливішою дівчиною* (3, с. 209). *Пастушка Хлоя* – героїня повісті Лонга «Пастуша повість Дафніса і Хлої», дівчина славилася своєю вродою, тому таке порівняння додає чіткості змалюванню образу героїні.

Слід виокремити образи, запозичені автором із зарубіжної літератури, а саме: – *Слухай, а ми не на острові часом? / – Я що – схожа на П'ятницю? – спитала Маруся* (3, с. 207). Образ *П'ятниці* пов'язаний з твором англійського письменника Даніеля Дефо «Робінзон Крузо», де *П'ятниця* – житель безлюдного острова, якого Робінзон Крузо врятував і взявся вчити. У такий спосіб автор, по-перше, показує обізнаність та освіченість героїні, по-друге, надає легкої іронічності образу, створює певний розважальний ефект.

Ще одним класичним прикладом з англійської літератури є прецедентне ім'я *доктора Ватсона*: *Втім, мене дужче за людоджерів хвилював Саватій Ярчук, і я багато віддавав би, аби поруч сидів мій дорогий, мій незамінний доктор Ватсон у спідниці* (2, с. 12). *Доктор Ватсон* – один з головних героїв оповідань про Шерлока Холмса А. К. Дойля, він був незмінним помічником Шерлока й допомагав тому в його справах. Відповідно в тексті образ помічника дещо трансформується під контекст, змінюючи типовий чоловічий образ на жіночий, але зберігаючи усвідомлення того, що «*доктор Ватсон у спідниці*» відіграє важливу роль, впливає на головного героя, допомагає йому й загалом є невід'ємною складовою його спокою та комфорту.

Письменник згадував і французьку літературу, зокрема: *Він зодягав її поверх пістрявого светра грубої в'язки, і я ще тоді звернув увагу на його*

пухкенькі рожеві щоки, – здавалося, він і досі ссе мамину цицьку, хоч розмінює четвертий десяток, а коли всі встали і цей пантагрюель усівся на своє місце, то з під столу безглуздо виглядали його нечищені черевики сорок шостого розміру, і навіть видніли заправлені в чорні шкарпетки сині кальсони (2, с. 5–6). Пантагрюель – це велетень, один із головних героїв роману Ф. Рабле «Гаргантюа та Пантагрюель». Василь Шкляр, залучаючи образ Пантагрюеля, підкреслює габарити персонажа, тим самим задіюючи номінативну функцію.

У романах наявні прецедентні імена з українського фольклору, зокрема: *Ще й четвертий Миронів коваль, ускочив до їхнього екіпажу, наче це йому була не кибитка, а рукавичка, яка могла вмістити й кабана-іклана, і ведмедя-набрєдя (3, с. 199).* Образи кабана-іклана, ведмедя-набрєдя пов'язані з українською народною казкою «Рукавичка» про загублену «рукавичку», яку знайшли звірі та вирішили в ній жити. У такий спосіб автор проводить паралель кибитки з рукавичкою, чим дає опис цієї кибитки як місткої. Кабан-іклан, ведмець-набрєдя – великі, могутні й сильні казкові тварини. Прецедентне ім'я дозволяє зрозуміти, що персонаж мав міцну статуру. Використане порівняння сприяє кращому розумінню образу.

Джерелом прецедентних імен виступає також українська історія та література: *Коли доходив до того місця, де Гонта ріже своїх синів, Ядвізі здавалося, що він, навіжений, зробить те саме, хоч вона ніколи не католичила їхніх дітей (3, с. 192); Малеча тремтіла, як осикове листя, а там, де Гонта «махнув ножем – і дітей немає!», дівчатка починали плакати, і, що цікаво, цей анахтемський дяк-гайдамака теж витирав сльозу (3, с. 192).* Іван Гонта – один з очільників Коліївщини, представник гайдамацького руху, оспіваний у поемі Тараса Шевченка «Гайдамаки». Типовий український образ, який уособлює в собі дух боротьби та волі. Відповідно, уводячи до роману уривки з творів Шевченка, автор акцентує увагу на тому, до якої спільноти належать його герої, розкриває їх характери, інтереси.

Інтертекстуальний характер мають згадки реальних історичних осіб: *Тоді я аж синів од безсилля, так хотів довести їй, що земля кругла, що вона крутиться. Галілей знайшовся!* (6, с. 267). Галілео Галілей – італійський мислитель епохи Відродження, який здобув славу тим, що намагався довести принцип геліоцентризму. Був звинувачений церквою, яка сприймала таку інформацію. У романі це прецедентне ім'я надає певного відтінку комізму та показує всю абсурдність дій головного героя. Вираз «Галілей знайшовся» іронічно співзвучний з класичним «відкрити Америку», його можна тлумачити як своєрідне глузування над тим, як самовіддано герой прагне доводити те, що давно зрозуміло й доведено.

У творі «Маруся» Василь Шкляр використовує образ давньогрецького оратора та політичного діяча Демосфена: *Осип, як Демосфен, поволі підняв руку, показуючи, що він буде говорити* (3, с. 132). Відомо, що Демосфен був одним з найвпливовіших політиків, промовців та стилістів. Його образ використовується задля позначення персонажа роману як гарного оратора та лідера народу.

Маруся з однойменного роману Василя Шкляра, зображена за допомогою проведення паралелі з Жанною д'Арк (Орлеанською Дівою): *Ні, це не Гарібальді, подумав він. Це Орлеанська Діва, що колись також повстала проти загарбників, та була спалена на кострищі за відьмовство і... носіння чоловічого одягу* (3, с. 180). У такий спосіб відбувається глибше осмислення сутності характеру героїні, її поведінки. Таке влучне та сміливе порівняння допомогло автору скоротити кількість мовних засобів, використаних для характеристики образу.

Комічне забарвлення має згадка перського поета та філософа Омара Хаяма в романі «Тінь сови»: *Взагалі мені подобаються східні поети, особливо цей... як його...Ну ім'я у нього дивне таке...їстівне. / – Їстівне? – здивовано перепитав Сахіб. / – Атож зараз... згадаю. Диви, забула, я ж їх їла колись. / – Омар Хайям? – підказав Муталіб.* (7, с. 162). Співзвучність імені Омар та назви їстівної тварини омар покладено в основу мовного каламбуру,

який автор використав для увиразнення образу героїні, акценту на невимушеності та простоті її характеру.

Деякі прецедентні імена використано в адаптованому вигляді. Наприклад, говорячи про те, що суспільству не вистачає кваліфікованих науковців, герой роману «Тінь сови» називає імена визначних видатних істориків античності: *Вічна лише історія наша. І знаєте, хлопці, я ніколи нікому не говорив цього, а вам скажу: мені здається, що навіть звичайнісінький історичний підручник мусить писати одна людина, писати з душею, а не викладати голі факти. Тоді така історія читатиметься з любов'ю. Нам потрібні сучасні Геродоти, Фукидіди, Хоренаці!.. Розумієте?* (7, с. 175). Власні імена, яким не властива форма множини, використовуються задля узагальнення, типізації та створення еталонного образу науковця, дослідника.

Отже, залежно від джерела виникнення та сфери застосування, прецедентні імена, використані у творчості Василя Шкляра, умовно можна згрупувати таким чином:

- 1) прецедентні імена релігійного характеру (*Єва, Всевишній, Магдалина*);
- 2) антропоніми літературного походження (*пастушка Хлоя, П'ятниця, доктор Ватсон*);
- 3) імена пов'язані з античною міфологією (*Пігмаліон, Сцилла й Харибда*);
- 4) імена суспільних діячів, науковців, філософів, письменників тощо (*Гонта, Галілео, Демосфен, Омар Хайям*).

Більшість прецедентних імен подано в дещо видозміненому вигляді, автор надає їм індивідуального забарвлення, адаптує до контексту. Для правильного тлумачення зазначених імен читачу необхідно залучити фонові знання.

2.1.2. Прецедентні висловлення. Якщо прецедентні імена виражені словом або словосполученням, то прецедентними висловленнями називаємо цитати, фрази та вирази, використані автором для створення певного емоційного та смислового забарвлення шляхом залучення мовних асоціацій [40, с. 16]. Прецедентними висловленнями можуть виступати не лише розгорнуті фрази, але й словосполучення, вислови, за якими впізнається комунікативна практика відомої людини.

Загалом вирізняємо такі групи прецедентних висловлень:

- прислів'я та приказки;
- латинські афоризми;
- цитати з художніх текстів;
- з фільмів;
- з пісень;
- виступів відомих історичних діячів.

У творах Василя Шкляра переважають прецедентні висловлення перших двох типів.

У мовленні героїв використано зразки усної народної творчості, зокрема: *Сказано ж у народі: **риба й зайці заведуть у старці** (7, с. 76); – Їй ще й сімнадцяти немає, – сказала мати. / – Хай-хай! Нема, то буде. Правду я кажу, зятьок? **Коваль клепле, поки тепле** (7, с. 63); Тут у Ході так забурчало в животі, що Дибенко збився з думки. Ходя винувато опустил очі, а Чикирда сказав, що пора перекусити, бо натщесерце важко про щось домовлятися: **ситий голодному не товариш**. Чикирда поправив за вухом оселедця й підняв чарку: **будьмо** (7, с. 125); Хлопці аж пирхнули зо сміху, так щиро здивувався Степан, що ось, мовляв, я прийшов у гості, а вона, бач, кудись збирається. / – **Хороша Маша, та не ваша**, – котрийсь підкусив Степана (7, с. 16). Основними завданнями прецедентних висловлень є виявлення спільності ментально-вербальної бази автора та читача, естетична оцінка світу й вираження суб'єктивного ставлення автора чи героя до тієї чи тієї події. Автор реалізує ці завдання завдяки прислів'ям та приказкам.*

Система прецедентних висловлень доволі строката. У такому разі, можемо розподілити прецедентні висловлення за їх граматичною структурою, зокрема, є приклади, які співвідносяться з двоскладними простими реченнями: – *А вони там пиячать, – сердився Чехович. – Москаль без вина не прожисє і дня* (3, с. 148); *Москаль як не вкраде, то не дихне, – сказав Чехович* (3, с. 150).

Також наявні ті, що рівні до односкладних простих речень. У такому разі натрапляємо частіше на дієслівні узагальнено-особові: *Терпи, отаманом, будеш, – встромив і своє Пилип Затірка. – На хронті ще не таке буває, – зовсім дурне ляпнув Пилип і пришелепкувато одвісив важку щелепу* (7, с. 33); *Еге, подумав Станіпр, пусти лисицю під лавку, та вголос сказав, що не годиться від самого початку ламати домовленості* (3, с. 152). Тут прецедентні феномени є прикладами відомих національних фраз, відповідно, вони залишаються впізнаними навіть в усіченій формі.

Натрапляємо на багатокомпонентні прецедентні висловлення, співвідносні до складних речень, зокрема: *Оскільки мене знову згадали, то дозволю собі вставити ще словечко, не тому, що так кортить устроювати свого носа («Коня кують, а жаба й собі ногу підставляє»), а через те, що це знаю тільки я, Щедрик* (7, с. 45); – *Не знаю, – сказала вона. – Блискавка найчастіше вбиває тих, хто втікає від неї* (3, с. 273)

Проте найпоширенішими є прецедентні висловлення у трансформованому вигляді. Це можуть бути просто переривання конструкції, зокрема: – *Слухай, – змінив тон. – А лезова чи то пак... бараняча частка цієї... як її там... каракульчі належить мені? А що, пошиємо собі шапки та й будемо в них ходити, га? / – Загоряться. / – Чого це раптом? – На злодіях шапки горять* (7, с.231); – *І чарки підняти не годен. А не п'ють, сам знаєш, тіки хворі й надлю... / – Тобі одне на умі!* (6, с. 65); *Назви хоч і горщиком, – згадав Антін Кравс мамине прислів'я. – Аби не в піч* (3, с. 149), в останньому прикладі також наявне певне перефразування прислів'я, у народі, зазвичай, воно функціонує

у формі: *Хоч горщиком назви, та тільки в ніч не сади*. Обірвані прецедентні висловлення є натяками на повні конструкції, які «розшифровуються» читачем.

Серед модифікацій прецедентних феноменів натрапляємо на еліпси, наприклад: – *Баба з воза, – сказав Гелевей. – Я б і сам його прикандичив* (3, с. 31). У наведеній ілюстрації еліптизована конструкція є лише фрагментом народної приказки: *Баба з воза – кобилі легше*. Висловлення використано зі значенням «якщо хтось піде або відмовиться від чого-небудь, то тим, хто залишився, від цього буде тільки краще», тому, використовуючи скорочену форму приказки, автор досягає повного розуміння ситуації й при цьому економить мовні засоби. Ще одним прикладом висловлення з обрізаною структурою є: *Аркуші порізали на тридцять шість гральних карт, – чим би діти не тішилися*. Давно помічено, що коли гурт людей поселити на одному тісному клаптику, то рано чи пізно між ними починаються сварки (1, с. 297). Повним варіантом буде: *Чим би дитя не тішилось, аби не плакало*. Тож незважаючи на те, що фраза була усічена вповнину, значення залишається зрозумілим: «хай хто-небудь робить, що хоче, якщо він від цього отримує задоволення».

Письменник активно послуговується латинськими афоризмами та крилатими висловами. Деякі з них письменник подає в оригінальному вигляді: *Це Орлеанська Діва, що колись також повстала проти загарбників, та була спалена на кострищі за відьмовство і... носіння чоловічого одягу. O tempora, o mores!* (3, с. 180). Афоризм перекладається як «о, часи, о, звичаї» та використовується для ілюстрації невдоволення тим, що відбувається в сучасному суспільстві. Інші крилаті вислови Василь Шкляр вводить вже адаптованими та зумисне спотвореними, задля увиразнення та уособлення мови персонажів роману: – *А где наша істина?* / – *В вінє, таспадін палковнік!* (3, с. 154). В оригіналі це звучить: *In vino veritas in aqua sanitas*, що перекладається як *Істина у вині, здоров'я у воді*. Автор модифікує

класичний вислів, поєднуючи це з макаронічною мовою, надаючи сказаному комічності.

Романи письменника багаті на прецедентні висловлення, узяті з української літератури: – *Може. Але я думаю, що це не так. Якщо навіть так, то сподобаюся пізніше. Все одно будеш моєю. Тут уже, як той казав, хоч круть, хоч верть. / – В черепочку смерть,* – сказала вона (7, с. 18). У контексті актуалізована фраза з казки П. Гулака-Артемівського «Пан та Собака», яку потім модифікували у загадку. Павло Чубинський «Гімн України»: *Поклавши перед собою рушниці, кулемети, пістолі, гранати, опустившись на праве коліно, а на лівому тримаючи оголені шаблі, ми присяглися вживати зброю тільки супроти ворога-супостата, і панотець Олексій, благословляючи нас, дужо й натхненно, мов булавою, змахував кропилом, примовляючи: «Згинуть наші воріженьки, як роса на сонці!», – гострі бризки цвяхкали нас по обличчях, ми зводили очі до неба, до сонця й вірили, що так воно буде* (1, с. 223). *Повість минулих літ: – Аднаво не пайму, – сказав на прощання Бредов. – Пачему Київ мать, а не атец гарадов руских? Ви не подкажіте?»* (3, с. 149).

Так, у романах В. Шкляра натрапляємо на рядки Тараса Шевченка, зокрема: *Тиміш показував п'ятірнею, як він брав свячений, і знов запитував у дітей: / Сини мої, сини мої! / Чом ви не великі? / Чом ви ляха не ріжете?.. / І тут Ядвіга здригалася, почувши жалібний голосочок малого Миті. Дитина також уже знала рядки напам'ять. / Будем лізати, тату!* (3, с. 192). У наведеній ілюстрації є прецедентне висловлення з поеми Тараса Шевченка «Гайдамаки», епізод, де Гонта ріже своїх синів. *І головний холодноярський девіз – «Воля України або смерть».* *Із другого боку полотнища над тризубом у вінку яскравіло Тарасове пророцтво. Як заклик: «І повіє новий огонь з Холодного Яру»* (1, с. 334). Цей пророчий заклик Тарас Шевченко написав у своєму вірші «Холодний Яр», проте в цій ілюстрації також використовується гасло, що об'єднало повстанців Коліївщини в реальному житті: *Воля України або смерть.*

Василь Шкляр згадує творчість Івана Франка, зокрема: *Вони раптом розправили плечі, підняли голови й, твердо карбуючи крок по бруківці князівської вулиці, на всі свої триста двадцять два голоси заспівали: / Не пора, не пора, не пора / Москалеві й ляхові служить! / Довершилась України правда стара, / Нам пора для України жити!... Бо пора се велика єсть: / У завзятій, важкій боротьбі / Ми поляжем, щоб волю і славу, і честь, / Рідний краю, здобути тобі* (3, с. 113–114). Автор цитує рядки з вірша «Не пора, не пора», який поклали на музику і який став одним з найпопулярніших українських гімнів початку ХХ століття.

Серед прецедентних висловлень, взятих з зарубіжної літератури, можемо виокремити ті, що апелюють до Достоевського: – *Достоевський мав рацію, – сказав він без найменшого акценту. – Краса врятує пекло. / – Світ, – поправила я. / – Світ? – здивувався Пек. – Світ ніхто і ніщо не врятує. Йому давно гаплик. А от пекло врятує краса. Жіноча, звичайно* (3, с. 147); *Тяжкий від переситу, він летів так ліниво, що я без особливих труднощів упіймала його двома пальцями й хотіла задушити, аж тут Пек суворо мене застеріг: / – Тааак, мав рацію Достоевський, – сказав він без найменшого акценту. – Мову врятує краса. / – Світ. / – Що? / – Федір Михайлович сказав, що краса врятує світ. / – А а а, так так. Михайло Федорович говорив про світ* (3, с. 193). У згаданих ілюстраціях відбувається модифікація висловлень, залежно від змісту та підсміслу тексту, так, оригінальна фраза звучить як «Краса врятує світ».

Функціонують прецедентні феномени з творчості Данте «Божественна комедія»: – *Зрозуміло, – зітхнув Притула. – Облиште, як той казав, усяку надію ті, хто входить сюди... Здається, такий був напис біля входу до того царства? – У Данте – так. Ви згадали цю крилату фразу тому, що фірма на міліні?* (4, с. 54).

Окрім цього, відома фраза *Здрастуйте, я ваша тьотя*, що бере своє існування з радянського фільму «Здрастуйте, я ваша тітка», який був поставлений за мотивами п'єси Брендона Томаса «Тітка Чарлея», також

зустрічається на сторінках творчості Василя Шкляра: *Він рушив до машини, а тут – здрастуйте, я ваша тьотя!* – він тільки подумав іти йому чи не йти в міліцію, міліція сама до нього прийшла» (7, с. 254–255).

У текстах твору натрапляємо на феномени з Євангелія: – **Нема пророка в своїй вітчизні**, – сказав він, і був це вже не Сергій, а отець Серафим, настоятель храму Івана Богослова, котрий повернувся в рідні краї з чужини. – Я присягаюся, що зроблю це краще за будь якого професора (4, с. 116). Вираз склався на основі євангельського вірша: *«Ісус же сказав їм: не буває пророка без пошани, хіба тільки в вітчизні своїй та в домі своєму»*.

Більшість прецедентних висловлень подано у трансформованому вигляді. Василь Шкляр об'єднує та дещо видозмінює загальновідомі вислови: *Мені теж не віриться, – сказав я. – Щось тут не так. Але розумієш, Сірку, можна не вірити в чийсь зраду, та це ще не означатиме, що ти йому віриш до кінця. / Сірко зиркнув на мене з насторогою. / – Ти не можеш говорити простіше? / – Маймо терпіння, – мовив я. – **Якщо в мішку є шило, то рано чи пізно воно себе покаже** (8, с. 180). У цьому уривку маємо поєднання фразеологізму «шило в мішку не сховаєш» та виразу Антона Чехова «Якщо на початку п'єси на стіні висить рушниця, то вона обов'язково вистрілить».*

Отже, значну частину прецедентних висловлень становлять прислів'я та приказки. Василь Шкляр використовує народну фразеологію для:

- опису життя простих людей, відтворення типових обставин, побуту вихідців з села;
- побудови образів шляхом формування мови героїв;
- надання творам суто українського національного забарвлення, апеляції до народності.

Водночас у текстах наявні висловлення з художніх творів та фільмів, дещо зміненні крилаті вислови письменників. Автор модифікує прецедентні висловлення задля того, щоб органічно ввести до канви твору й використати із конкретною художньою метою. Використання прецедентних висловлень допомагає увиразнити текст, за допомогою різних функцій.

2.1.3. Прецедентні ситуації. Прецедентні ситуації у творах Василя Шкляра нерозривно пов'язані історичними іменами та значущими подіями. Наприклад, згадуючи Галілео, автор залучає до тексту алюзію на доведення вченим геліоцентричної теорії будови сонячної системи: *Тоді я аж синів од безсилля, так хотів довести їй, що земля кругла, що вона крутиться. Галілей знайшовся!* (7, с. 267). В уривку створено комічний ефект, суть якого полягає в бажанні героя доводити очевидні речі.

Для позначення небезпеки обставин Василь Шкляр використовує прецедентну ситуації казкового спрямування: *Однак виходити надвір чи комусь відчиняти двері я заборонив їй суворіше, ніж про це застерігала стара коза своїх сімох козенят* (6, с. 180).

Постають у текстах також прецедентні ситуації релігійного характеру. Наприклад, алюзія на випадок з євангельської легенди: Іуда видав свого вчителя за тридцять срібняків. Ця ситуація є канонічним прикладом зради, тому письменник використовує її задля нагнітання, підсилення ідеї: *Кожен тільки й носить у зрадницькій голові підлу думку, як би сі продати москалеві за тих нещасних тридцять срібняків* (3, с. 132).

Прецедентною ситуацією є остання вечеря Ісуса Христа з учнями-апостолами, яку автор згадує в уривку: *Оскільки Гак, Сум і Дзідзьо були з одного куща, то вони разом від'їхали човном на Ішків, де мали свою криївку, а я вже за вечерю раптом подумав, що крайовий провідник Безпеки, мабуть, забобонний. Він побоявся числа тринадцять, бо яка ж це гурма для троці? Де десятеро, там і троє не зайві, але тоді в нас вийшла б мовби тайна вечеря* (8, с. 14). Мотив тайної вечері досить популярний у мистецтві, цю подію неодноразово зображено в живописі та літературі.

З живопису запозичено прецедентні феномени, зображені в уривку з роману «Чорне сонце»: *Не можна сказати, що вона аж так уже сяяла вродою – мала трохи обвислі груди, руки тримала складені внизу живота, ніби насамперед хотіла захистити своє лоно, – але її обличчя було загадковішим за усмішку Мони Лізи* (9, с. 9). У цьому фрагменті

натрапляємо на прецедентне ім'я Мони Лізи та відповідну прецедентну ситуацію – загадкова посмішка Мони Лізи, яку вважають таємницею творчості Леонарда да Вінчі.

Серед прецедентних ситуацій слід виділити ті, що стосуються української історії останніх років. Зокрема, Василь Шкляр подає алюзії на четвертого президента України Віктора Януковича: *Це колишня дача президента-втікача, яку він змостив собі, ще як був губернатором Донеччини, а згодом, коли оселився в Межигір'ї, передав ці володіння своєму старшому синові – Стоматологу (9, с.17); Якщо тут і були колись предмети надмірної розкоші, то вони зчезли безслідно, як золотий батон з Межигір'я, що давно перетворився на міф (9, с.18).* Використовує Василь Шкляр й інші гучні політичні імена та ситуації:– *О! – вигукує Штепа. – Зараз цей барига скаже, що в усьому винна Юлька, яка підписала кабальну угоду... Давай, вали на папередніков! (9, с. 57).* Зважаючи на те, що описані в цих фрагментах події відбувались відносно нещодавно, використання згадок про них дозволяє залучити актуальних досвід читачів.

Отже, використання прецедентних ситуацій має на меті залучення читача до певного родієвого контексту, актуалізацію досвіду та асоціацій. Прецедентна ситуація – це один з найширших феноменів, адже завдяки ньому можна розкрити як поверхневе значення (безпосереднє, викладене конкретними мовними засобами), так і системний смисл, який виявляється лише в поєднанні тексту, контексту, фонових знань, необхідних для розуміння ситуації. Василь Шкляр активно використовує прецедентні ситуації дотичні до історії України та світу, запозичені з фольклору та християнства.

2.1.4. Прецедентні тексти. Через прецедентні імена, висловлення та ситуації відбувається звернення до прецедентних текстів, з якими вони пов'язані [40, с.17]. Теорія прецедентності має нерозривний зв'язок з теорією інтертекстуальності. Прецедентні тексти розглядаємо як тексти-донори або

своєрідні інтертексти, що дають змогу актуалізувати прецедентні феномени у метатекстах за допомогою інтертекстових покликань [6, с. 4].

Джерелами прецедентних текстів зазвичай є фольклорні твори, художня література, пісенні тексти, Святе Письмо, рекламні й політичні тексти, анекдоти тощо. Василь Шкляр використовує алюзії на літературні твори українських та зарубіжних письменників, фольклор, на фільми.

Ремінісценцією до творчості Шевченка є слова: *І хрущі гудуть, геть як у Тараса Шевченка гудуть, тільки не над вишнями, а біля кленів, у нас їх на кленах багацько було* (7, с. 247). *Хрущі, що гудуть над вишнями* – образ вірша «Садок вишневий коло хати», який містить в собі зображення батьківщини, дому, за яким сумуєш. Цікавим моментом є те, що вірш був написаний Шевченком у тюрмі, саме під натиском печалі від життя вдалині від рідної домівки, а в романі згадка про Шевченківські вірші також була, коли головний герой знаходиться далеко від сім'ї та дому. Тому автор, апелюючи до рядків Тараса Григоровича, навіює почуття ностальгії та тяги за своїм рідним краєм.

Серед прецедентних текстах, використаних Василем Шклярем, зустрічаємо й Біблію. Зокрема, автор у дещо трансформованому вигляді цитує заповіді Божі: *Я б його виносила залюбки. Зрештою, чим він гірший за шмаркатих людинят, котрі брешуть, крадуть, жеруть як не в себе, смердять, не люблять ні ближнього, ні далекого* (4, с. 41); – *Не убий!* – сказав він. – *Що що, а ця заповідь у пеклі непорушна. Це вам, пані Анастасіє, не земля, де править беззаконня. Ви його впіймали за крило?* (4, с. 143).

У романі «Троща» Василь Шкляр використовує прецедентний текст фольклорного походження – українську народну пісню «Чорноморець»: *А ще зарубайте собі на носі, дітки, що ніякий чорноморець не виводив босу дівчину на морозець, вона сама побігла за ним по снігу босоніж. Бо краще бігти за коханим босою по снігу, ніж чалапати у валянках за нелюбом* (8, с. 66). Автор тлумачить рядки з пісні саме таким чином, щоб проілюструвати основну ідею фрагменту: навіть «босою», у злиднях та

проблемах з коханим краще, ніж у добробуті з нелюбом. Цей прецедентний феномен належить до розряду тих, що вимагають фонових знань українського фольклору.

Наявні в романах образи, вибрані з кінематографу: *Може через те, що тричі дивилася фільм «Людина-амфібія», тепер їй увиждалося, як із води опівночі вийшов чоловік з риб'ячою лускою на тілі, зайшов у будинок перепочити* (7, с. 21). За допомогою апеляції до відомого на той час твору кіномистецтва автор досягає створення чіткої та реальної атмосфери минулих років.

Отже, використання прецедентних текстів передбачає створення алюзій на ті чи ті відомі мистецькі твори, актуалізацію їх сюжету або мотиву, залучення інтертекстуальних зв'язків. Василь Шкляр вводить прецедентні тексти двома способами: за допомогою згадок-натяків, прямим цитуванням.

2.2. Типологія прецедентних феноменів відповідно до рівня прецедентності

У творах Василя Шкляра поєднано новаторство та традиційність, що простежується як у змістовому плані, так і в мовному оформленні. Письменник залучає прецедентні феномени різного рівня впізнаваності та широти охоплення: універсальні та національні прецедентні феномени. Тлумачення тих чи тих феноменів можливе з огляду на фонові знання реципієнта. Більшість імен, висловлень, ситуацій та текстів є впізнаваними, адже мають універсальний характер. Але є й такі, для декодування яких знадобиться база знань українського фольклору, історії, ментальності тощо.

2.2.1. Універсально прецедентні феномени. Універсально прецедентні феномени, які відомі будь-якій сучасній людині та входять до «універсального» когнітивного простору, є легкими для сприйняття реципієнтів, зокрема: *Галілей, Людина-амфібія, Демосфен, П'ятниця,*

Мефістофель, Голгофа. Зазначені прецедентні феномени зазвичай відомі будь-якому пересічному представнику того чи того соціуму (конфесійного, професійного тощо) та входять до колективного когнітивного простору [21, с. 50–51].

Універсальний характер мають переважно прецедентні імена, які перейшли до розряду загальноживаних та використовуються для позначення характерних рис людини. Наприклад, у романі «Цілком таємні історії» автор подає такі характеристики: – *Це що за **Наполеон**? – спитав Гнат, як тільки за тим зачинилися двері. – Новенький? / – Видно ж (9, с. 269); Теж мені **Дон Жуан** знайшовся. П'яничка нещасний (9, с. 291); На відміну від справжнього **Нарциса**, я милувався на свою «красу» не в дзерелі, а в овальному дзеркалі й також був патологічно задоволений (6, с. 157). Власну назву *Наполеон* використано тут у значенні мужньої людини-завойовника, а *Дон Жуан* – у значенні несерйозного чоловіка, звабника. За міфологією, *Нарцис* – це прекрасний хлопець, син річкового бога Кефіса, який закохався у власне віддзеркалення і помер від неподіленої пристрасті [50, с.186]. Нарцисом називають самозакохану, егоїстичну людину.*

Зазначені імена найчастіше сприймаються саме в переносному значенні, адже висока частотність їх вживання сприяла створенню традиційних асоціацій, які не залежать від національного культурного фону або специфічних знань.

Вживання окремих прецедентних імен пов'язано з описовим характером феномену: *Темні окуляри, чорна коротка борода, чорний берет – викapanий тобі **Че Гевара**, який повернувся з того світу і зустрів мене в холодній печері...* (6, с. 56). Задля створення зорового образу, зовнішньої характеристики персонажа Василь Шкляр порівнює його з латиноамериканським революціонером та партизаном-підпільником Ернесто Че Геварою.

Залучення до контексту імен загальновідомих історичних осіб пов'язано також з типовими рисами характеру. Для деталізації образу, зображення героя як сміливого, рішучого, здатного бути лідером та вести за собою використано прецедентне ім'я відомого російського полководця Олександра Суворова: *Що йому та гаркавість, як у нього і руки говорять, і очі, й брови. Роззявлять усі роти та й слухають не наслухаються. А викине вперед руку – дай-но йому ще шпагу – точнісінький тобі Суворов* (9, с. 189). Суворов був одним з найуспішніших полководців в історії, переміг шістдесят великих боїв, в жодному не зазнав поразки. Порівняння режисера з полководцем дозволяє глибше зрозуміти його образ.

Міжкультурний, універсальний характер мають загальновідомі фразеологізми та крилаті вислови: *нема пророка в своїй вітчизні; краса врятує світ; o tempora, o mores*. Наприклад, в уривку з роману «Маруся» читаємо: *Маруся подала йому велике туге яблуко, що аж світилося налітою стиглістю. Він подивився крізь нього на світло. Здавалося, зсередини повинні прозирати зернятка. / – Сподіваюся, це не **яблуко розбрату**? / – Ні, це плід згоди* (3, с. 74). Фразеологізм *яблуко розбрату* тут постає одночасно в метафоричному й у прямому значенні. Адже автор героїня дійсно тримає плід – звичайне яблуко, яке в цьому контексті набуває символічного забарвлення (предмет суперечок, тривалої ворожнечі).

Універсальний характер мають прецедентні ситуації релігійного походження, зокрема в уривку: *А-а-а, це місяць зійшов, це ж уже кінець місяця, через те він такий повновидий і ясний, що на його жовтому кружалі чітко видно, як **брат наколов на вила брата*** (9, с. 16) Спостерігаємо алюзію на біблійну історію вбивства Каїном брата свого Авеля. Порівняння місяця з вилами, за допомогою яких скоєно страшний злочин, надає відтінку тривожності, створює специфічний настрій.

Отже, універсальні прецедентні феномени є загальнодоступними, містять інформативні коди, знайомі більшості людей. Їх розуміння не потребує спеціалізованих фонових знань, володіння вузькоспеціалізованою

інформації тощо. Василь Шкляр реалізує універсальні феномени, запозичені з релігії, використовує у текстах фразеологізми латиною, типові прецедентні імена тощо. Окремі прецедентні феномени використані задля увиразнення образу або описуваних подій. Інші – задля створення характерного настрою (піднесеного чи тривожного), задля налаштування читача на той чи той характер сприйняття тексту.

2.2.2. Національно прецедентні феномени. Національно прецедентні феномени відомі будь-якому пересічному представнику тієї чи тієї національно-лінгвокультурної спільноти та входять до національної когнітивної бази. Вони вимагають ґрунтовних знань історії та культури, особливостей менталітету, розуміння специфіки внутрішнього культурного дискурсу. Особливістю національно прецедентних феноменів можна назвати їх здатність відображати базові ознаки загальнонаціональної мовної картини, що є суттю самої природи прецедентних феноменів як мовних одиниць, зміст яких набагато глибший, ніж його вербальне значення.

Типовим прикладом національно-прецедентних імен є згадки образів з творчості Шевченка, зокрема *Івана Гонти* (поема «Гайдамаки»), *хрущі та вишні* (вірш «Садок вишневий коло хати»).

Основним джерелом національно прецедентних феноменів є фольклор:

1. Народні казки, наприклад, в уривку з роману «Маруся» постають образи казки «Рукавичка»: *...ще й четвертий Миронів коваль, ускочив до їхнього екіпажу, наче це йому була не кибитка, а рукавичка, яка могла вмістити й кабана-іклана, і ведмедя-набрєдя* (3, с. 199); *Який же тут зиск, – знизав плечима Степан. – Сказано ж у народі: риба й зайці заведуть у старці* (3, с. 76).

2. Прислів'я та приказки: *Оскільки мене знову згадали, то дозволю собі вставити ще словечко, не тому, що так кортить устроїти свого носа («Коня кують, а жаба й собі ногу підставляє»), а через те, що це знаю тільки я, Щедрик* (7, с. 45)

3. Календарно обрядові пісні: *...і Степанко заводить тоненьким, як місячний промінь голосом: / Щедрик-ведрик / Дайте вареник / Грудочку кашки / Кільце ковбаски* (7, с. 27).

4. Замовляння. Як відомо, магичні обряди, що супроводжувались відповідним текстом, усталеними висловами та імітаційними рухами здавна були одним з поширених методів боротьби з хворобами: *І тоді бабуся Улита викачала з нього переляк: посадила собі на коліна, качала яєчком по голові, приказуючи: / Іди, ляче, на болота, / Іди, враже, на очерета. / Тут тобі не ходити, / Білих кісток не ломити. / Іди собі в нетрі глухії. / Тікай собі в хащі густії, / А в тих нетрях, ляче, сконай / Нашої дитини не чіпай* (7, с.37).

Зупинимось детальніше на казкових цитатах та алюзіях як національно прецедентних феноменах. У творчості Василя Шкляра вони трапляються досить часто. Письменник використовує казкові мотиви задля надання текстам виразного національного забарвлення, детальної ілюстрації певних ситуацій та подій. Наприклад фразеологізм у фрагменті: *Я позирнув на свою королівну й подумав, що, зрештою, всі ці казочки закінчуються весіллям, де п'ють мед-горілку, по вусах тече, а в рот не попадає* (6, с. 147) – використано задля зображення типового українського весілля.

Більшість прецедентних феноменів казкового походження використано задля створення виразних аналогій та асоціацій. Наприклад: *Однак виходити надвір чи комусь відчиняти двері я заборонив їй суворіше, ніж про це застерігала стара коза своїх сімох козенят* (6, с. 180). Якщо б козенята відчинили двері, вони б загинули. За аналогією, у творі головний герой застерігає дочку генерала, за якою полюють в Москві, аби та не виходила нікуди та нікого не пускала. Але, як в казці семеро козенят не слухались матері, так і тут дівчина сама вирішила, що їй робити.

Василь Шкляр використовує типово казковий мотив роздоріжжя: *А дорога та, певна річ, розгалужувалася, як завжди, іще на три шляхи: праворуч підеш – коня втратиш, ліворуч підеш – без голови зостанешся, а*

вирушивши прямо – назад не повернешся. І я пішов прямо (6, с. 122). Залучення мономіфу, шаблону, який спостерігаємо в багатьох казках такого типу, допомагає створити своєрідне забарвлення та розкрити неоднозначність життєвого вибору персонажа.

Серед прецедентних феноменів, які потребують фонових знань з історії та культури українців, натрапляємо на висловлення на зразок: «– *Аднаво не пайму, – сказав на прощання Бредов. – Пачему **Київ мать, а не атец гарадов руских? Ви не подкажіте? І силувано заміявся***» (3, с. 149). Спостерігаємо відомий перефраз з давньоруської літератури, який протягом багатьох років використовується для називання міста Києва. Цей вислів відомий за фрагментом з «Повісті минулих літ»: «І сів Олег, князюючи, в Києві, і мовив Олег: «Хай буде се мати городам руським» [34]. У поєднанні з макаронічною мовою фраза допомагає створити відповідне комічне забарвлення, але її суть важко зрозуміти правильно носію іншої культури та мови.

Фольклор переважно є надбанням певного народу та входять до національного когнітивного простору, тому ця група феноменів належить саме до національно прецедентних. Варто зазначити, що розуміння української обрядовості потребує правильного тлумачення фіксованих мовних сполук, традиційних формул, дій тощо.

Серед національно прецедентних феноменів є й такі, які вимагають знання конкретних авторських творів. Наприклад, у романі «Троща» неодноразово подано прями цитати з поезій Володимира Сосюри: *Якби я був Брозом, то вигукнув би ніжним голосом Сосюри: «Гей, ви, зорі ясні! Тихий місяцю мій! Де ви бачили більше кохання?» / Я був щасливий* (8, с. 148).

Отже, використання національно прецедентних феноменів сприяє розкриттю, перш за все, парольної функції мовної конструкції. Читач тлумачить певний вираз, ситуації, фразеологізм, спираючись на власний культурний бекграунд. Відбувається ототожнення себе як носія досвіду, знань, інформативного фону свого народу. Василь Шкляр активно використовує національно прецедентні феномени фольклорного типу. Це

пов'язано з тим, що прислів'я та приказки допомагають не лише проілюструвати певну ситуацію, але й увиразнюють мовлення персонажів, надають образам виразного національного забарвлення. Окрім того, прислів'я та приказки складають величезний фразеологічний пласт української мови, тому доречно висловлення можна дібрати практично до будь-якого контексту.

Висновки до другого розділу

Використання прецедентних феноменів у текстах Василя Шкляра надає їм ознак інтелектуальності, створює інтертекстуальне полотно, для розуміння якого необхідні ґрунтовні фонові знання. Основним джерелом прецедентних феноменів є:

- український фольклор;
- релігія;
- історичні події та діячі;
- українська та зарубіжна література.

Письменник подає численні прецедентні імена та висловлення релігійного та міфологічного походження, імена реальних історичних осіб, героїв художніх творів тощо. Автор використовує їх переважно задля увиразнення образу, створення яскравих порівнянь та аналогій, залучення фонових читацьких знань та асоціацій.

Особливістю прецедентних ситуацій, використаних автором є те, що серед них багато алюзій на актуальні суспільні події в Україні, вагомі історичні ситуації останнього десятиліття. Прецедентні імена, висловлення та ситуації нерозривно пов'язані з прецедентними текстами, з яких їх узято. Василь Шкляр послуговується текстами релігійного змісту, українським фольклором, античною міфологією, українською та зарубіжною авторською літературою, кінематографом.

У творах Василя Шкляра переважають універсальні феномени, зрозумілі більшості читачів, але значний обсяг становлять й національно прецедентні висловлення, які потребують знань української усної народної творчості.

Прецедентні імена здебільшого залучаються без трансформацій. Прецедентні висловлення трапляються в розірваній, обірваній або адаптованій до певної мови формах. Автор обриває фрази, змінює їх, подає у форматі макаронічної мови, створюючи доречне для описуваної ситуації ефект. Художнє осмислення еталонних імен, фраз, ситуацій, текстів перетворює їх на своєрідний художній засіб, який стає компонентом системи тропів твору.

Залучення до текстів прецедентних феноменів допомагає Василю Шкляру увиразнити текст та персоніфікувати образи. Окрім цього, прецедентність може слугувати засобом для уникнення тавтології, економії мовних засобів, впливу на сприйняття подій читачем, виявлення спільності ментально-вербальної бази автора та читача, привернення уваги читача та зниження напруженості тексту, пом'якшення висловлення за рахунок утілення необхідного змісту в неагресивній формі.

РОЗДІЛ 3

ФУНКЦІЙНО-СТИЛІСТИЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПРЕЦЕДЕНТНИХ ФЕНОМЕНІВ У ХУДОЖНІЙ ТВОРЧОСТІ ВАСИЛЯ ШКЛЯРА

Прецедентні феномени мають значний функційний потенціал, можуть використовуватися задля формування певного ставлення читача до описуваних подій або героя, типізації або деталізації зображуваного, з художньою метою тощо. Загалом мотиви залучення до художнього твору тих чи тих прецедентних феноменів безпосередньо пов'язані з провідною метою автора та ідеєю, яку він прагне реалізувати. Наявні кілька класифікацій функцій прецедентних феноменів. Зупинимося на класифікації О. Нахімової, яка була представлена в першому розділі, зокрема на найпопулярніших функціях у творчості Василя Шкляра, як-от: 1) функція налаштування; 2) функція прогнозування; 3) функція кодування; 4) функція традиційно-звичаєвої ідентифікації; 5) функція експресивної насиченості.

3.1. Функція налаштування

Під функцією налаштування зазвичай розуміють підготовку читача до сприйняття інформації, її осмислення й аналізу. Автор подає певні базові, «вхідні» відомості, влучний вислів або алюзії у вступній частині тексту задля того, щоб подальшу інформацію було потрактовано відповідним чином. Як налаштування використовують епіграф, цитування чи натяки в експозиції твору [6, с. 8].

Василь Шкляр активно реалізує функцію в різних контекстах. Наприклад, часто натрапляємо на неї в епіграфах або прологах, що допомагає налаштуватися на відповідний настрій, паралельно підсилити інтерес до майбутніх подій: *Увійдьте тісними ворітьми, бо просторі ворота й широка дорога, що веде до погибелі, – і нею багато хто ходить. Бо тісні ті ворота, і вузька та дорога, що веде до життя, – і мало таких, що*

знаходять її! (5, с. 7). Функція налаштування реалізовується через релігійний прецедентний феномен: строфи з Євангелія від Матвія передають інформацію про пошук своєї долі, себе та свого місця в житті. Ідея, закладена до прецедентного висловлення, є наскрізною в романі, вона не дає змоги повністю розкрити тему або передбачити події, ми лише можемо налаштуватися на тривожний настрій, очікувати складнощів та невизначеності на життєвому шляху головного героя.

Прецедентне висловлення, хоч і не є формальним епіграфом, можемо розглядати його як епіграф за змістом. Реципієнт, читаючи цю ілюстрацію: *Скажи-но, дядечку, адже не дарма Москва, спалена пожежею, віддана французам? Так, були люди, були часи...* (6, с. 107), що знаходиться на початку другого розділу, автоматично налаштовується на якусь різку зміну подій, проблеми. Рядки взято з вірша М. Лермонтова «Бородіно», у якому описано події легендарної Бородінської битви, акцентовано на тому, що народ, звичайні солдати самі є творцями історії своєї країни. Прецедентний феномен одразу надає серйозного забарвлення викладу, він наштовхує нас на те, що попереду чекає шторм, який пройде не дарма, тобто виграшно. Тож розуміємо, що дівчина Хеда буде врятована, проте якою ціною? Функція налаштування лише дає натяк, який готує нас до активних подій та можливих жертв, а фраза «були люди, були часи» показує, що раніше було краще, передає захоплення попередніми поколіннями та подіями минулого. Герой наче має на увазі: «раніше було краще, а надалі чекають випробування та труднощі». Можемо здогадатися, що попереду буде зрада.

Пролог: *Тобі зозуля навесні / Кувала щастя, а мені / Вороння каркало сумне, – / Забудь мене, забудь мене...* (1, с. 3). Прецедентне висловлення є рядами відомої пісні «Забудь мене». Трагічний зміст пісні одразу натякає на те, що попереду будуть тяжкі події та випробування, не маючи достатньо інформації задля припущення того, як будуть розгортатись події (надалі на сторінках роману описується період після окупації УНР у Холодному Ярі, час жорсткої боротьби українських повстанців проти комуністичної влади),

читач уже підсвідомо налаштовується на правильне сприйняття. Гармонійно сконструйований пролог гарантує можливість того, що читач зможе вступити в діалог з автором, зрозуміти його.

Митець задіює функцію не лише через структуру твору, а й за допомогою особливих джерел прецедентних феноменів, у такий спосіб згадки релігійних імен допомагають створити ауру містики, загадковості. Наприклад: *Мені вже нічого не хотілося, і під сатанинський регім вусатого мефістофеля я поплентав до дверей, поволік свою собачу печаль на собачий холод, і коли вийшов надвір і сапнув морозної свіжості, то побачив, що падає сніг* (2, с. 15). Використання прецедентного імені *Мефістофель* створює тривожний настрій, налаштовує на очікування небезпеки або якогось обману. Зауважимо: у контексті актуалізована також номінативна функція, яка забезпечує економію мовних засобів. Відповідно, В. Шкляр не описував довгими реченнями характер поведінки персонажа, а просто використав одну фразу, яка зі свого боку дала влучну характеристику.

Функція реалізується через прецедентне висловлення: *Листопадовий вечір дихав передзим'ям, і я запропонував їй зайти десь погрітися. Ми завернули до найближчої кав'ярні з вельми доречною на такий момент назвою – «Еврика»* (8, с. 114). Прецедентний феномен «Еврика» зазвичай використовують в позитивному контексті, коли щось знаходять, відкривають або щось довгоочікуване нарешті вдається. Цей крилатий вислів приписують грецькому науковцю Архімеду, який використав його, коли відкрив основний закон гідростатики. У контексті роману йдеться не про матеріальні знахідки, а про відкриття кохання між двома людьми, що були наче зайві в тому суспільстві. Вони вже й не думали, що таке колись станеться, тому народження почуттів їм буде сприйматися читачем так щасливо. Читач налаштовується сприймати позитивні події, що стосуються пари, сповнені можливих неочікуваних поворотів.

На характер подій, що розгортатимуться, так чи так налаштовує початок твору: *Чого боятися, думаю, я ж того вірша Рильського назубок*

знаю. Взяв і доточив епіграфа: / *Ми працю любимо, що в творчість перейшла, / І музику палку, що серце ніжно тисне. / У щастя людського два рівних є крила – / Троянди й виноград, красиве і корисне. / Написав і аж язиком приклацнув: кращого й не придумаєш, троянди й виноград – це ж тобі й є труд і краса* (9, с. 130). Уже в перших рядках головний герой використовує цитату М. Рильського в написаному персонажем творі, читач поки майже нічого не знає ані про цього персонажа, ані про його подальшу долю. Функція налаштування, яке реалізується через прецедентне висловлення, не дає змоги спрогнозувати наступні події, проте це є базовою, вхідною інформацією, що допоможе влучніше потрактувати інформацію. Наразі функція налаштування допомагає скласти певні очікування щодо поведінки героя.

Отже, письменник залучає до тексту прецедентні феномени задля налаштування читача на певний характер сприйняття. Переважно спостерігаємо прецедентні імена та висловлення. В. Шкляр уволить до своїх текстів феномени релігійного та фольклорного походження, фрагменти літературних творів, відомі вислови тощо. Використання натяків та дослівних цитат дає йому змогу актуалізувати фонові читацькі знання, вибудувати емоційні аналогії: тривожний або натхненний настрій, смуток або радість і т. ін.

3.2. Функція прогнозування

Функція прогнозування, як відомо, дає змогу передбачити подальший розвиток подій у творі, припустити певні сюжетні лінії чи зміни характерів [6, с. 8]

В. Шкляр активно послуговується прецедентними ілюстраціями біблійного характеру, що сприяє посиленню емоційного та змістового впливу на читача, бо використання ситуацій, імені з Біблії надає ще й певного

емоційного навантаження, привертає увагу читача, акцентує на так званих підказках автора.

Функція прогнозування справджується в натяку на те, що подальші події твору розгортатимуться в негативному руслі, зашифровано в алюзіях релігійного характеру: *Оскільки Гак, Сум і Дзідзьо були з одного куща, то вони разом від'їхали човном на Ішків, де мали свою криївку, а я вже за вечерею раптом подумав, що крайовий провідник Безпеки, мабуть, забобонний. Він побоявся числа тринадцять, бо яка ж це гурма для троці? Де десятеро, там і троє не зайві, але тоді в нас вийшла б мовби **тайна вечеря*** (8, с. 14). Тайна вечеря виступає прецедентною ситуацією, у якій закодовано зраду. Ідеться про останню вечерю Ісуса Христа, на яку він запросив тринадцять апостолів, серед яких був зрадник, що й видав Месію. Залучаючи прецедентну ситуацію до тексту, автор припускає наявність зрадника, крах плану повстанців.

Задля прогнозування прозаїк залучає прецедентні релігійні імена: *Не дивно, що весла у діда Четурного були такі довгі, бо й човен у нього швидше скидався на баркас, якщо не на **Ноїв ковчег**, – то був рибальський байдак, а не якась плоскодонка* (3, с. 205). Джерелом прецедентного фразеологізму *Ноїв ковчег* є Біблія, розуміємо його як надійний порятунок або притулок від катастрофи. Митець послуговується ним в один з найдраматичніших епізодів, коли Маруся разом з Мироном намагаються спасти себе та дістатися надійного, безпечного місця. Тож порівняння баркасу, що їх переправляв і ковчег дає певну надію на їхній порятунок.

Письменник використовує вагомі для християнства географічні назви: *Батюшка, який ніс золотого хреста, поклав його на плече, ніби збирався йти на **Голгофу*** (3, с. 130). Маємо усвідомлювати, що в контексті відбувається трансформація прямого значення прецедентного імені: функція прогнозування реалізується у втраті урочистого настрою й попередженні про майбутню трагедію. Декодувати цю інформацію допомагають фонові культурні знання читача.

Прецедентні феномени міфологічного характеру також допомагають спрогнозувати подальший розвиток подій: *Маруся подала йому велике туге яблуко, що аж світилося налітою стиглістю. Він подивився крізь нього на світло. Здавалося, зсередини повинні прозирати зернятка. / – Сподіваюся, це не **яблуко розбрату**? / – Ні, це плід згоди (3, с. 74).* Прецедентне ім'я, що походить з міфу про яблуко, яке богиня чвар Ерида підкинула гостям на весіллі Пелея та Фетіди розшифровуємо як предмет суперечок. У контексті твору до Марусі прибув поручник, з яким у неї виникли непорозуміння. Проте так звана заміна яблука розбрату на плід згоди дає змогу зрозуміти, що нічого критичного не відбулося, попереду не буде сварок або суперництва, у героїв встановлюється дружній контакт, читач не чекає ані воєнних дій, ані зради, у чому й реалізується функція прогнозування [50, с. 275].

Джерелом прецедентних феноменів постають фольклорні твори: *Це була Стефа. Вона вискочила надвір роздягнута, в самій лише благесенькій кофтині, і в тому був якийсь особливий знак <...> А ще зарубайте собі на носі, дітки, що ніякий **чорноморець не виводив босу дівчину на морозець**, вона сама побігла за ним по снігу босоніж. Бо краще бігти за коханим босою по снігу, ніж чалапати у валянках за нелюбом (8, с. 66).* Апеляція до прецедентного тексту «Чорноморець, матінко» допомагає зрозуміти та спрогнозувати розвиток подій у романі за аналогією до народної пісні. Дівчина йде за коханим, сподіваючись на добру долю, а зустрічають її проблеми та життєві труднощі, пов'язані з цим же чорноморцем. Читач може передбачити майбутні проблеми та негаразди Стефи.

Удало реалізується функція прогнозування з опертям на казкові джерела, наприклад: *А дорога та, певна річ, розгалужувалася, як завжди, іще на три шляхи: **праворуч підеш – коня втрапиш, ліворуч підеш – без голови зостанешся, а вирушивши прямо – назад не повернешся. І я пішов прямо***» (6, с. 122). Прецедентне висловлення, узятє з казки, чітко демонструє вибір шляху героїв казок, які зазвичай йдуть прямо назустріч нечистій силі, пригодам або можливій смерті. Тож розуміємо: створений персонаж – не

герой казки, проте він також іде прямо, зустрічаючи на своєму шляху ворогів, перебуваючи в постійній небезпеці, йде рятувати свою «принцесу». Окрім цього, аналізована функція дає змогу спрогнозувати все ж таки гарний кінець, бо прецедентне висловлення, узятє з казки, де злодія завжди перемагають, асоціюється з перемогою добра.

Функція прогнозування реалізується у згадках відомих історичних осіб, наприклад: *Ні, це не Гарібальді, подумав він. Це Орлеанська Діва, що колись також повстала проти загарбників, та була спалена на кострищі за відьмовство і... носіння чоловічого одягу. O tempora, o mores!* (3, с. 180). Автор влучно порівнює повстанського отамана Марусю з Жанною д'Арк, яка змінила хід столітньої війни та звільнила Орлеан за десять днів. Прецедентне ім'я Орлеанської Диви асоціюється не лише з її хоробрістю, розумом чи честю, а й трагічністю долі, що й пов'язує її з Марусею. Чіткої дати смерті дівчини невідомо, але наявна інформація про розгром загону Марусі та поразку УНР. Молодицю всюди розшукували, намагалися впіймати. Уже на етапі порівняння з Жанною д'Арк логічним буде припущення про тяжкі часи попереду, трагічні події. Можливо, ідеться ще не про страту, але про втрату близьких людей, постійну небезпеку. Відповідно на моменті порівняння функція прогнозування актуалізується в очікуванні майбутніх трагедійних проблем та надмірної жорстокості ворогів до жінки-отамана.

Отже, функція прогнозування у творах В. Шкляра реалізується через прецедентні феномени широкого значення. Своєрідне «декодування» подальших подій можливе через переосмислення джерела феномену, аналізу контексту, у якому його використано в оригіналі, проекції цієї інформації на текст твору. В. Шкляр використовує прецедентні імена, висловлення та ситуації задля прогнозування того, яким чином розгортатиметься сюжет, які події відбуватимуться надалі тощо.

3.3. Функція кодування

Функція кодування (парольна) передбачає умовне групування за соціальним, гендерним, професійним критеріями тощо. Автор «зашиває» в тексті коди, для розкриття яких необхідно належати до певної групи людей, мати відповідні знання та досвід [6, с. 10].

Згадки про важливих культурних чи релігійних діячів дають змогу залучити до активного сприйняття представників зазначеної релігії. Наприклад, В. Шкляр апелює до мусульманства: *Але вранці Сахіб повернувся. Повернувся – і на його виснаженому безсонням, чорному, аж постарілому лиці світилася така блаженна усмішка, ніби він цілу ніч розмовляв з Магометом* (7, с. 236). Використовуючи це прецедентне ім'я, письменник ототожнює героя з конкретною громадою Сходу, тим самим митець задіює парольну функцію. У наведеному прикладі це – мусульманська спільнота, відповідно, лише читач, який розуміє суть цієї культури, зможе адекватно та повноцінно оцінити стан Саахіба.

Кодування текстів відбувається й через християнську призму, зокрема: *...але Маруся не бачила ні своєї, ні його наготи, це була Єва, яка ще не вкусила забороненого плоду...* (3, с. 93); *Оголений, бородатий, на тринадцять років молодший за Ісуса Христа, Гризло іде до мене. Він не загрибає ногами, а, як Ісус, іде по воді»* (9, с. 26). Прецедентні феномени біблійної тематики відомі для більшої частини населення, тому декодування їх змісту може бути складним лише для тієї частини спільноти, яка належить до інших релігій або не знайома з релігіями. Окрім цього, парольна функція полягає в демонстрації належності героїв до християнського суспільства, що дозволяє ідентифікувати їх культуру та належність до одного культурного осередку разом з читачем.

Парольна функція реалізується через запозичення з міфології: *Я всяк міг уявити свою смерть, це могла бути навіть костюмаха з косою чи, навпаки, дуже вродлива дівчина, красуня-валькірія, котра підбирає*

мертвих вояків на полі бою, але такою, як вона явилася, я її не уявляв ніколи (8, с. 31). Розуміння прецедентного феномену образу валькірії, виокремленого зі скандинавської міфології, дає змогу декодувати душевний стан героя, зрозуміти його відношення до смерті. Знаючи, що помічниця Одіна літають над полем бою і вирішують, душу якого вояки вони забрати, а якого залишити, читач усвідомлює, що герой «Трощі» ставиться до смерті як до можливої вдачі або невдачі, частини фатуму, яку він не може контролювати, яка не залежить від його бойових навичок.

Функція кодування реалізується в прецедентних феноменах, джерелами яких є історичні події періоду існування Радянського Союзу: *Коли про її клопіт, щиро обурився, сказав, що це якесь неподобство, адже тепер не брежнєвські часи, ми це владнаємо швидко, але, якщо не секрет, Лізо Євгенівно, то куди зібралися їхати, що вам знадобився закордонний паспорт?*(3, с.12); – *Що, козачки? – не вітаючись, звернувся Олекса до трьох незнайомих йому чоловіків. – Совдепiю зібрались розводити?* (3, с. 29); – *Тут таке діло, – перевів він подих. – Дозвольте нам перед смертю заспівать інтернаціонал* (3, с. 66). Парольна функція полягає в розумінні того, що брежнєвські часи – це період застою та остаточного загнивання комуністичного ладу, а інтернаціонал – це гімн Радянського Союзу, цитування якого перед смертю лише підкреслює ідеологічну заангажованість тих років. Повністю оцінити атмосферу, зображену в романі, зможе лише людина, яка так чи так причетна до радянських часів.

У різних контекстах актуалізовані прецедентні імена з всесвітньої історії, як-от: *Вічна лише історія наша. І знаєте, хлопці, я ніколи нікому не говорив цього, а вам скажу: мені здається, що навіть звичайнісінький історичний підручник мусить писати одна людина, писати з душею, а не викладати голі факти. Тоді така історія читатиметься з любов'ю. Нам потрібні сучасні Геродоти, Фукидіди, Хоренанці!.. Розумієте?* (7, с. 175). Розуміння того, що Геродоти, Фукидіди та Хоренанці – це сучасні талановиті історики, що зможуть подати історичні події новим способом, і є парольною

функцією, адже задля декодування цього епізоду потрібно володіти певними фоновими знаннями.

Прецедентна ситуація масової жорстокої розправи над героями революції репрезентує функцію кодування: *Полум'я осіло, але над Подорожчиною тремтіла багряна заграва. / – Варфоломійська ніч, – сказав Сулима. / Холодно попрощавшись, він з Вербою і Сомом пішов, а ми з Сірком ще довго стояли на тому місці, як бідні погорільці, котрим немає куди йти* (8, с. 179). Належність читача до соціальної групи, яка орієнтується в історії, гарантує йому розуміння наведеної прецедентної ситуації (*варфоломійська ніч* – це різанина у Франції протестантів католиками) [11, с. 113].

Для декодування окремих прецедентних феноменів необхідні фонові знання з живопису й історії мистецтва: *Не можна сказати, що вона аж так уже сяяла вродою – мала трохи обвислі груди, руки тримала складені внизу живота, ніби насамперед хотіла захистити своє лоно, – але її обличчя було загадковішим за усмішку Мони Лізи* (9, с. 9). Функція полягає в шифруванні таємничої та непорочної краси скіфської баби через прецедентний твір, картину Леонардо да Вінчі.

Неодноразово парольна функція прецедентних феноменів реалізовується через призму класичної світової літератури: *Після того я ще заповзятіше накинувся на книжки («Ти з ними воюєш, як Дон Кіхот з вітряками»), – не в лад жартував Петя Стоножко грамотними словами; у нас на філфаці всі намагалися говорити дуже грамотно* (9, с. 139). У романі прецедентну ситуацію залучує студент філологічного факультету під час спілкування з одногрупником, чим підсвідомо задіяв парольну функцію, показавши приналежність другого до спільного соціального кола.

Отже, більшість прецедентних феноменів містить у собі підтекст, для розуміння якого необхідні фонові знання, певний досвід. Саме тому у творах В. Шкляра простежується реалізація функції кодування. Значна кількість феноменів зрозуміла як для кваліфікованого читача (спеціаліста), так і для звичайної ерудованої людини.

3.4. Функція традиційно-звичаєвої ідентифікації

Дотичною до функції кодування є традиційно-звичаєва функція. Вона сприяє ідентифікації читача з певним народом через декодування традиційних мовленнєвих та значеннєвих формул. Така функція реалізується в національно-прецедентних феноменах, згадках про життя народу, використання фразеології, алюзіях на випадки з історії України тощо [6, с 9].

Традиційно-звичаєва функція здебільшого реалізується в національно-прецедентних феноменах, цитуванні фольклору, використанні типово українських мовних конструкцій: *...і Степанко заводить тоненьким, як місячний промінь голосом: / Щедрик-ведрик / Дайте вареник / Грудочку кашки / Кільце ковбаски* (7, с.27); *Оскільки мене знову згадали, то дозволю собі вставити ще словечко, не тому, що так кортить устроїти свого носа («Коня кують, а жаба й собі ногу підставляє»), а через те, що це знаю тільки я* (7, с. 45); *– Який же тут зиск, – знизав плечима Степан. – Сказано ж у народі: риба й зайці заведуть у старці»* (7, с. 76); *Першим пунктом запишемо, що ми визнаємо Галицьку армію екстериторіальною, а ви, зі свого боку, визнаєте добровольчу армію регулярною. / «Назви хоч і горщиком, – згадав Антін Кравс мамине прислів'я. – Аби не в піч* (3, с. 149). Активне залучення прецедентних текстів та висловлень, джерелами яких є усна народна творчість, дають змогу не лише ідентифікувати персонажів роману, а й задіяти самоідентифікацію читача, його культурну пам'ять. Відповідно, задля розуміння таких епізодів роману важлива не стільки наявність фонових знань, скільки національна приналежність, декодування формул є простим для будь-якого українця.

Приклад зображення життя певного народу як такого, що існує по давнім порядкам, усталеним нормам, у чому й полягає традиційно-звичаєва функція, відображається в наявності в репліках українських прислів'їв та повір'їв: *– Срібна, – сказав я. – Мама казали, що я сі вродив зі срібною ложечкою в писку* (8, с. 33). Вираз *«народитися з срібною ложкою в роті»*

прийшов до нас з Англії в значенні «бути з заможної сім'ї», але з часом був трансформований і отримав значення «бути здоровим, мати міцну вдачу». У тексті вислів застосовується у другому значенні, що демонструє асиміляцію інших культурних надбань під українські традиції й порядки [22, с. 131].

Інший цікавий приклад: *Тут і думати не було чого, я не мав особливого вибору, але якщо на безриб'ї і рак риба, то на безлюдді й Хома чоловік* (8, с. 367). Наведений приклад трансформованого прислів'я «На безриб'ї і рак риба», що означає «коли вибирати нема з чого, то беруть те, що є, що було б не потрібне за наявності вибору» [38, с. 39]. У творі на весілля головного героя потрібен був свідок, тож він обрав свого сусіда по гуртожитку через безвихідь. Прецедентний феномен репрезентує українську культуру та надбання, тим самим активуючи національну свідомість та пам'ять традицій.

Василь Шкляр звертається до національної свідомості українців не лише через народну творчість, а й через надбання знакових українських письменників: *Тільки й згадується тепер – вечір, череда йде з поля, курява за нею, аж пахне вона мені, та курява... І хрущі гудуть, геть як у Тараса Шевченка гудуть, тільки не над вишнями, а біля кленів, у нас їх на кленах багацько було* (7, с. 247); *Хоча, по правді казати, не було тут аж такого єдиномисля, якого благав у Бога Тарас, котрий теж споглядав Думську площу з портретів, придивлявся, що воно діється на його Козиному болоті й хто чим дихає* (3, с. 126); *...а він, окаянний, бере «Кобзаря» і читає «Гайдамаків». Коли доходив до того місці, де Гонта ріже своїх синів, Ядвізі здавалося, що він, навіжений, зробить те саме, хоч вона ніколи не католичила дітей* (3, с. 192). Функція традиційно-звичаєвої ідентифікації полягає в актуалізації й пробудженні асоціацій з батьківщиною, розуміння знакових творів сприяє самоідентифікації читача за національністю.

У романі наявна апеляція до рядків В. Сосюри, Марусі Чурай, які, своєю чергою, апелюють до інших історичних періодів розвитку України, її

культури, декодування зазначених прецедентних феноменів не лише посилює національну свідомість читача, а й встановлює так званий зв'язок між автором та реципієнтом на основі належності до спільної етнічної групи: – ***Розстріляв я офіцера і любов свою!*** – раптом голосно продекламував Броз рядок із Сосюриної балади «***Перстень***» (8, с. 121); ***В день такий на землі розцвітає весна і тремтить од солодкої муки***... / – *В який такий день? – сухо спитав Стодоля?* (8, с. 122); – *Добре, буду вдома і про всяк випадок варитиму зілля.* / – *Навіщо?* / – ***Ох, Грицю-Грицю! Хіба ти не знаєш, для чого вариться зілля? На випадок зради*** (9, с. 62); – *Дай, Боже, вам щастя, – сказала Ангел. – А я пішла.* / – *Куди?/ – **Зілля копати. Сьогодні якраз неділя*** (9, с. 63).

Отже, функція традиційно-звичаєвої ідентифікації реалізується у прецедентних феноменах різного рівня: прецедентні імена, висловлення, ситуації, тексти. Письменник активно використовує уривку з художньої творчості українських авторів та фрагменти з фольклору, залучає читача-українця до активного сприймання тексту через призму власного національного досвіду та культурної парадигми.

3.5. Функція експресивної насиченості

Функція експресивної насиченості полягає в наданні тексту певного емоційного забарвлення, використанні стилістично маркованих прецедентних феноменів. Ідеться про можливість створити певну оцінку, модельну характеристику повідомлення [6, с. 9].

Комічного забарвлення надають тексту мовні каламбури, наприклад: – *Взагалі мені подобаються східні поети, особливо цей... як його...Ну ім'я у нього дивне таке...їстівне.* / – *Їстівне?* – *здивовано перепитав Сахіб.* / – *Атож зараз... згадаю. Диви, забула, я ж їх їла колись.* / – ***Омар Хайям?*** – *підказав Муталіб.* (7, с. 162). Омар Хайям – це перський поет та філософ, відомий своїми віршами та афоризмами. У творі «Тінь сови» образ Омара

Хайяма передається з долею сатири, бо Клавдія Іванівна, мати жінки Муталіба, намагаючись вразити гостя лише показує себе з не найкращої сторони, плутаючи ім'я мислителя з їжею. Саме ця мішанина й реалізує комічний ефект, у чому виражається експресивна функція.

Зі стилістичною метою використано прецедентний феномен у вигляді макаронічної мови: – *Аднаво не пайму, – сказав на прощання Бредов. – Пачему **Київ мати, а не атец гарадов руских?** Ви не подкажіте?! І силувано заміявся* (3, с. 149) У цій ілюстрації наявна зкалькована та трансформована фраза «Київ – мати міст руських» із «Повісті минулих літ», незнання природи цієї фрази створює ефект недалекості персонажа Бредова, що змінює експресивне навантаження тексту й створює комічну атмосферу.

Прецедентний феномен може бути посилений окличною інтонацією, що надає йому особливої емоційності: *Тоді я аж синів од безсилля, так хотів довести їй, що земля кругла, що вона крутиться. Галілей знайшовся!* (7, с. 267). Галілео Галілей – італійський мислитель, який намагався довести принцип геоцентризму, що суперечило поняттям церкви, з якою в подальшому в нього були проблеми [57, с.104]. Прецедентний феномен у контексті викликає ефект абсурдності та непотрібності дій, герой ніби висміює сам себе, чим задіює експресивну функцію.

У підвищеному тоні звучать феномени релігійного характеру: – *Моє слово насамперед до синів Ізраїлевих!* – сказав Дмитро. – *Ніхто так не любить вас, як я* (3, с. 43). Синами Ізраїлевими називають євреїв, які є улюбленим народом Бога. Згідно з контекстом твору, загін армії УНР потрапив до села, де вони мали проголосити промову, аби заслужити вірність селян у боротьбі з ворогом, тож залучення біблійного прецедентного імені «сини Ізраїлеві» забезпечує атмосферу урочистості та серйозності, у громаді, що знайома з Біблією, таке порівняння гарантує зміну емоційного сприйняття та посилення емоційної виразності тексту, яка й реалізує функцію експресивної насиченості.

Апеляція до Біблії є частим прийомом Василя Шкляра, що сприяє емоційному збагаченню настрою читача, зокрема: *Подивіться, панове, на нас уважно, і в кожному старшині чи стрільцеві ви побачите юду* <...>*Кожен тільки й носить у зрадницькій голові підлу думку, як би сі продати москалеві за тих нещасних **тридцять срібняків*** (3, с. 132). Згадані прецедентні феномени, що апелюють до трагічної зради Юди, одного з учнів Христа, який видав його за нагороду в тридцять срібняків. Порівняння із зрадником додає напруження моменту, адже зрадниками старшин назвали через складання зброї у безвихідній ситуації. Називаючи самі себе Юдами, вони показують силу свого жалю через створені обставини, визнання вини, але й прохання про пробачення. Такий самий настрій передається читачеві за допомогою експресивної функції.

Залучення прецедентних імен та ситуацій тяжіє до сакралізації образів: *Далі було таке, що в мене ледве не виступили сльози. Зонька мила мені ноги, як **грішниця Марія Магдалина мила їх Ісусові**, і так само, як **Ісус простив Марії гріхи**, я пробачив увесь блуд Зоньці. Хоча, спитати, хто я такий, щоб комусь відпускати гріхи?* (8, с. 71). Прецедентна ситуація репрезентує історію з Біблії, де одна з послідовниць Христа, аби очиститись від своїх гріхів мила ноги Ісусу, витираючи їх своїм волоссям. Таке порівняння Зоньки з Марією позбавляє момент приниження, додаючи певної сакральності моменту, створюється настрій таємничості. За допомогою експресивної функції реципієнту передаються почуття якоїсь святості, ніжності.

Емоції тривоги, напруженості подано через біблійну прецедентну ситуацію: *Аж тут Буревій обернувся до мене й запитав, чи я ще не готовий працювати в Безпеці. / – Ні, друже провідник, – сказав я. – Для цього в мене м'яке серце. / Треба було бачити посмішку на понурому обличчі Змія. **Так, мабуть, посміхався кит, коли проковтнув Йону**. Грішник потрапив у череву кита, щоб покаятися* (8, с. 120). Спостерігаємо трансляцію біблійного міфу, де грішника Іона проковтнув кит на три дні за його гріхи та повернув на берег живим через каяття Іона та Боже милосердя [43, с. 195].

Використовуючи таке потужне порівняння, автор створює атмосферу безвиході та тривоги. Читач відчуває небезпеку, що чекає на головного героя, у чому й полягає функція експресивної насиченості.

Інколи митець, навпаки, у серйозні й напружені моменти додає грайливості, зокрема: *Раз, два, три, чотири, п'ять – вийшов зайчик... – згадую дитячу лічильку, бо таких рибалок тут має бути п'ятеро, і я переконаний, що сьогодні клюватиме непогано* (6, с. 128); *Коли він упав навznak і лежав нерухомо, як лисичка-сестричка, я лише підійшов і зірвав з нього чорну плетену маску* (6, с. 138); *Вони не здогадувалися, що я їм не довіряю, не знали, що в «Какаду» я побував у ролі Котигорошка, а в такому разі під час моїх московських пригод. Ібрагімові випадала роль **Вернигори**, Смітові – **Вернидуба**, а Вессонові – **Крутивуса**. Усе в тому суровому порядку, як ці хлопці з'являються в казочці, а потім **намагаються обвести Котигорошка довкола пальця*** (6, с. 145). З'являється атмосфера гри та легкості, втрачається надмірна напруга, коли головний герой шукає охоронців, паралельно рахуючи дитячу лічильку. Веселий та дещо наївний настрої порівняння суперників з героями казок, зокрема: лисичка-сестричка, Вернигора, Вернидуб, Крутивус, а себе – з Котигорошком. Усі ці прийоми допомагають зменшити рівень переживань та нівелюють почуття тривоги щодо подій у майбутньому, у чому й реалізується зазначена функція.

Отже, функція експресивної насиченості розкривається через залучення емоційно забарвлених прецедентних феноменів. Задля нагнітання атмосфери, створення певної негативної оцінки В. Шкляр використовує відповідні сюжети релігійного змісту (про зраду Ісуса Христа). Для надання позитивного забарвлення, іронії використано дещо видозміненні фразеологізми, казкові мотиви тощо.

Висновки до третього розділу

В. Шкляр використовує прецедентні феномени задля детальної характеристики персонажа, надання оцінки явищам чи подіям, актуалізації уваги, створення комічного ефекту чи налаштування на мінорний настрій, задля залучення асоціативних образів та аналогій. Функційний потенціал прецедентних феноменів сприяє реалізації авторської концепції. У творах письменника реалізуються функції налаштування, прогнозування, кодування, традиційно-звичаєвої ідентифікації, експресивної насиченості.

Функція налаштування слугує для підготовки читача до сприйняття інформації, прогнозування у свою чергу допомагає передбачити подальший розвиток подій. Функція кодування передбачає умовне групування за соціальним, гендерним, професійним критеріями, у тексті сховані коди, розкриття яких доступне лише певним групам, традиційно-звичаєва ж сприяє ідентифікації читача з певним народом. Певне стилістичне й емоційне забарвлення тексту створюється за допомогою функції експресивної насиченості.

Кожна з наявних функцій має широкий потенціал використання, розбавляючи тексти письменника та надаючи їм художньої витонченості. Слід пам'ятати, що більшість прецедентних феноменів, використаних у творчості прозаїка, мають поліфункційний характер. Кожен зразок впливає на текстову канву так чи так залежно від контексту, специфіки його використання тощо. Прецедентні феномени одночасно реалізують кілька функцій. Це пов'язано з багатоплановістю змісту імен, цитат, алюзій, які використано задля інформування чи впливу на читача.

ВИСНОВКИ

Під час аналізу лінгвістичних праць було підсумовано, що питання прецедентності залишається складним та дискусійним. До основних аспектів щодо вивчення явища прецедентності уналежнюємо: власне лінгвістичний, лінгвокогнітивний, функціональний, методологічний.

Під прецедентними феноменами переважно розуміють компоненти знань, позначення та зміст яких добре відомі представникам певної етнокультурної спільноти, актуальні і використовувані в когнітивному й комунікативному аспектах.

Василь Шкляр активно й уміло послуговується відповідними одиницями, які, своєю чергою, диференціюються як за типологічними, так і за функційними характеристиками.

Дібраний фактичний матеріал класифіковано з урахуванням двох основних принципів: 1) форми вербалізації; 2) рівня прецедентності.

У першому разі серед прецедентних феноменів виокремлюємо:

- 1) прецедентні імена;
- 2) прецедентні висловлення;
- 3) прецедентні ситуації;
- 4) прецедентні тексти.

Прецедентні імена та прецедентні висловлення кваліфіковано як вербальні одиниці, прецедентні ситуації та прецедентні тексти – як вербалізовані.

Письменник здебільшого використовує прецедентні феномені традиційні за змістом і формою, які давно стабілізувалися в тій чи тій мовній системі, однак подекуди вдається до трансформації звичних для національної спільноти мовних зразків. Це сприяє увиразненню значення, стилістичного наповнення того чи того мовного матеріалу, посилює вплив на реципієнта, спричиняє відповідну реакції на ті чи ті події.

Аналізований фактичний матеріал дав змогу виокремити типи прецедентних феноменів і за рівнем прецедентності, а саме:

- 1) універсально прецедентні;
- 2) національно прецедентні.

Письменник послуговується переважно національно прецедентними феноменами, хоч наявні й випадки залучення універсально прецедентних одиниць, які стали надбанням світової спільноти. Переважне використання національно значущих одиниць, безсумнівно, впливає на національну самоідентифікацію читача, формування мовної особистості. Уважаємо таку специфіку в засвідчених ілюстраціях не випадковою: вона пов'язана з тематикою та ідеєю творів. Саме використання близьких для духу українців прецедентних феноменів зумовлює широке розкриття власне національних образів.

Упадає в око те, що з-поміж систематизованих прецедентних одиниць вирізняються зразки, які пов'язані з різними джерелами, як-от: релігійними, міфологічними, літературними, кінематографічними, історичними тощо. Таке підґрунтя передбачає: творчий доробок письменника, як і використовувані прецедентні одиниці, розраховані на підготовленого читача, який володіє певною фоною інформацією, може легко декодувати ті чи ті відомості, загалом є освіченим, культурно обізнаним, начитаним і т. ін., що, власне, дає гарантію правильного та повного розуміння творчості прозаїка.

Як свідчить проаналізований матеріал, у творчому доробку Василя Шкляра прецедентні мають потужний функційно-стилістичний потенціал, зокрема виконують низку функцій, як-от:

- 1) функцію налаштування (налаштовує читача на правильне сприйняття чи то подій, чи то героїв);
- 2) функцію прогнозування (допомагає реципієнту передбачити характер майбутніх подій);
- 3) функцію кодування (розмежовує адресатів на «своїх» та «чужих», подаючи інформацію зрозумілою переважно для освічених українців);

4) функцію традиційно-звичаєвої ідентифікації (сприяє ідентифікації читача з певним народом через декодування традиційних мовленнєвих та значеннєвих формул);

5) функцію експресивної насиченості (дає змогу увиразнити драматичний момент або навпаки зменшити напруження, залучаючи автора та читача до так званої гри).

Зауважимо: виокремлення конкретної функції у прецедентному феномені є доволі умовним й ґрунтоване на найбільш вираженій. Окрім того, у межах одного й того ж контексту доволі часто функції взаємодіють, доповнюють, увиразнюють, конкретизують одна одну.

Явище прецедентності залишається актуальною темою сучасних досліджень. Прецедентні феномени вдало реалізуються в індивідуальному мовленні В. Шкляра, підкреслюючи його власний стиль та підсилюючи стилістичні прийоми. Такі одиниці мають широкий вплив на адресата, змушуючи його як замислюватися над прочитаним, аналізувати репрезентовану інформацію, так і просто розвивати естетичний рівень, власні інтелектуальні здібності за допомогою креативної форми.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Азарова В. Прецедентное имя в научном освещении. *Лінгвістичні студії*. 2010. Вип. 21. С. 8–12.
2. Багаева Д. В., Гудков Д. Б., Захаренко И. В., Красных В. В. Прецедентное имя и прецедентное высказывание как символы прецедентных феноменов. *Язык, сознание, коммуникация*: сб. статей. 1997. Вип. 1. URL : http://www.philol.msu.ru/~slavphil/books/jsk_index.html.
3. Баженова Е. А. Интертекстуальность. *Стилистический энциклопедический словарь русского языка* / Под ред. М. Н. Кожинной. Москва : Флинта : Наука, 2003. С. 104–108.
4. Бацевич Ф. С. Основы комунікативної лінгвістики : підручник. Київ : Академія, 2004. 342 с.
5. Бацевич Ф. С. Словник термінів міжкультурної комунікації. Київ : Довіра, 2007. 205 с.
6. Берестова А. А. Релігійна прецедентність у мові української прози кінця ХХ – початку ХХІ століття : автореф. дис ... канд. філол. наук. Харків, 2016. 20 с.
7. Берестова А. А. Функційна інтерпретація прецедентних релігійних феноменів у художньому дискурсі (на матеріалі української художньої прози кінця ХХ – початку ХХІ століття). *Наука и образование. Новое измерение. Филология, IV (20)* : зб. науч. тр. Будапешт, 2016. Вип. 85. С. 7–12.
8. Боярских О. С. Прецедентные феномены с сферой-источником «Литература» в дискурсе российских печатных СМИ (2004–2007 гг.) : дис. ... канд. филол. наук. Нижний Тагил, 2008. 231 с.
9. Бублик Т. Є. Біблійні прецедентні феномени як вияв інтертекстуальності у текстах медитативних притч Е. Де Мелло. *Вісник Львівського університету. Серія : Іноземні мови*. 2013. Вип. 21. С. 56–62.
10. Буднік А. О. Прецедентні тексти як засіб формування комунікативної компетенції у мовно-літературній освіті майбутніх

словесників. *Science And Education A New Dimension. Pedagogy And Psychology*. Budapest, 2013. Vol. 7. С. 27–31.

11. Великий тлумачний словник сучасної української мови : 250000 / уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь : Перун, 2005. 1728 с.

12. Великорода Ю. М. Прецедентні феномени у дискурсі передвиборчої кампанії у США (на матеріалі статей із журналів «Time» та «Newsweek»). *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія № 9. Сучасні тенденції розвитку мов*. Київ, 2009. Вип. 3. С. 181–185.

13. Ворожцова О. А. Лингвистическое исследование прецедентных феноменов в дискурсе российских и американских президентских выборов 2004 года : дис. ... канд. филол. наук. Екатеринбург, 2007. 215 с.

14. Гудков Д. Б. Для чего мы говорим (к проблеме ритуала и прецедента в коммуникации). *Язык. Сознание. Коммуникация* : сб. ст. / отв. ред. : В. В. Красных, А. И. Изотов. Москва : Филология, 1997. Вып. 2. С. 26–41.

15. Гудков Д. Б. Теория и практика межкультурной коммуникации. Москва : ИТДГК «Гнозис», 2003. 288 с.

16. Земская Е. А. Цитация и виды ее трансформации в заголовках современных газет. *Поэтика. Стилистика. Язык и культура*. Москва, 1996. С. 157–168.

17. Ільченко О. А. Прецедентність як ознака текстів сучасної преси (на матеріалі метафоричних словосполучень). *Лінгвістичні дослідження*. 2012. Вип. 34. С. 97–100.

18. Казимилова И. А. Представление терминополья прецедентности в словаре лингвистических терминов. *Edukacja dla Przyszłości*. Białystok, 2010. Tom VIII. S. 143–150.

19. Кальченко Т. Ю. Аксіологічна функція прецедентних феноменів у поетичному творі (на матеріалі лірики В. Герасим'юка та І. Римарука).

Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Серія : Філологічні науки. 2014. Вип. 4. С. 75–80.

20. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность. Москва : Наука, 1987. 263 с.

21. Колоїз Ж. В. Проект українського «Словника прецедентних феноменів». Філологічні студії : Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету : зб. наук. праць. Кривий Ріг : ФОП Маринченко С. В., 2017. Вип. 16. С. 139–160.

22. Комар Л. Світосприйняття фразеологічної одиниці. *Молодь і ринок.* 2011. № 1(72). С. 128–132.

23. Кондратенко Н. В. Інтертекстуальність в українському політичному дискурсі. *Мовні і концептуальні картини світу.* Київ, 2009. Вип. 26. С. 108–112.

24. Кондратенко Н. В. Прецедентні компоненти в заголовках публіцистичних текстів (на матеріалі газетних статей). *Мова і культура.* Київ : Видавничий Дім Дмитра Бурого. 2004. Вип. 7. Том IV. Ч. 1. С. 162–166.

25. Корольова В. В. Прецедентні феномени в мові сучасної поезії. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія : Філологічна.* 2012. Вип. 29. С. 8–10.

26. Костомаров В. Г. Как тексты становятся прецедентными. *Русский язык за рубежом.* 1994. Вип. 1. С. 73–76.

27. Красных В. В. Виртуальная реальность или реальная виртуальность? (Человек. Сознание. Коммуникация). Москва : Диалог-МГУ Москва, 1998. 352 с.

28. Красных В. В. Когнитивная база vs культурное пространство в аспекте изучения языковой личности (к вопросу о русской концептосфере). *Язык. Сознание. Коммуникация.* Москва, 1997. Вып. 1. С. 128–144.

29. Красных В. В. Этнопсихолінгвістика и лингвокультуроология: Курс лекций. Москва : ИТДГК «Гнозис», 2002. 284 с.

30. Красных В. В. «Свой» среди «чужих»: миф или реальность?. Москва : ИТДГК «Гнозис», 2003. 375 с.
31. Кремнева А. В. Прецедентная плотность как одна из особенностей современного медиатекста. *Университетская филология – образованию: регулятивная природа коммуникации* : материалы междунаро. научно-практической конф. Барнаул : изд-во Аль. ун-та, 2009. С. 74–79.
32. Кудрявцева Л. О., Дяченко Л. О., Дорофеева О. М. Сучасні аспекти дослідження мас-медійного дискурсу: експресія – вплив – маніпуляція. *Мовознавство*. 2005. Вип. 1. С. 58–66.
33. Кузьмина Н. А. Интертекст и его роль в процессах эволюции поэтического языка. 2-е изд., стереотип. Москва : Едиториал УРСС, 2004. 272 с.
34. Літопис Руський. Київ : Дніпро, 1989. 591 с.
35. Меркотан Л. Й. Прецедентні тексти в системі інтертекстуальності : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Чернівці, 2016. 20 с.
36. Моисеенко Л. В. Лингвокогнитивные основы теории прецедентности : дис. ... д-ра филол. наук. Москва, 2015. 404 с.
37. Найдюк О. В. Семантичні та функціональні особливості прецедентних феноменів у німецькомовному дискурсі : дис. ... канд. філол. наук. Луцьк, 2008. 200 с.
38. Народ скаже, як зав'яже. Українські народні прислів'я, приказки, загадки. Київ : Веселка, 1973. 228 с.
39. Нахимова Е. А. Прецедентные имена в массовой коммуникации. Екатеринбург, 2007. 207 с. URL : <http://www.philology.ru/linguistics2/nakhimova-07a.htm>.
40. Мумисна О. О. Прецедентні висловлення в українських мас-медіа (на прикладі сайтів «Українська правда», «Дзеркало тижня», «Україна молода»). *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Соціальні комунікації»*. 2016. Вип. 9. С. 16–20.

41. Прохоров Ю. Е. Действительность. Текст. Дискурс : учеб. пособ. Москва : Флинта: Наука, 2004. 224 с.
42. Релігієзнавство : підручник / В. І. Лубський, С. М. Бурлак, Л. Г. Вороновська та ін. Київ : ВЦ «Академія», 2000. 408 с.
43. Релігієзнавчий словник / За ред. професорів А. Колодного і Б. Лобовика. Київ : Четверта хвиля, 1996. 392 с.
44. Саєнко В. Як і куди рухається сучасний український постмодерн? Ключ до превентивної відповіді – роман Василя Шкляра. *Історико-літературний журнал*. Одеса, 2002. № 7. С. 275–281.
45. Сахарук І. В. Типологія прецедентних феноменів у сучасному українському дискурсі. *Лінгвістичні студії*. 2011. Вип. 23. С. 197–203.
46. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава : Довкілля-К, 2010. 844 с.
47. Сереброва С. Б. Прецедентні феномени в дискурсі сучасних ЗМІ: проблема функціонування і реалізації : автореф. дис. ... канд. філол. наук. Дніпропетровськ, 2009. 21 с.
48. Сингаївська Г. В. Використання семантичного потенціалу прецедентних імен в іспаномовному газетному тексті. *Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики*. 2012. Вип. 22. С. 242–260.
49. Слышкин Г. Г. Лингвокультурные концепты прецедентных текстов. Москва : Academia, 2000. 141 с.
50. Словник античної мітології / Упоряд. Козовик І. Я., Пономарів О. Д. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2006. 312 с.
51. Сорокин Ю. А. Прецедентность и смысловая структура художественного текста. *Структурно-семантический и стилистический анализ художественного текста* : сб. науч. тр. Харьков, 1989. С. 113–115.
52. Сорокин Ю. А., Михалева И. М. Прецедентный текст как способ фиксации языкового сознания. *Язык и сознание : парадоксальная рациональность* : коллект. моногр./ отв. ред. Е. Ф. Тарасов. Москва : РАН, 1993. С. 98–117.

53. Степанов Ю. С. Константы : словарь русской культуры. 3-е изд. Москва : Академический проект, 2004. С. 42–67.
54. Стилистический энциклопедический словарь русского языка / Под ред. М. Н. Кожинной. Москва : Флинта: Наука, 2003. С. 104–108.
55. Тимчук О. Т. Функціональний аспект прецедентних текстів. *Молодий вчений*. 2017. Вип. 4. С. 251–254.
56. Федорова Л. Ю. Прецедентные феномены культуры в сознании современной студенческой молодежи: опыт социокультурного анализа : дис. ... канд. социол. наук. Ростов-на-Дону, 2008. 240 с.
57. Філософський словник / За ред. В. І.Шинкарука. 2-е вид.,перероб. і доп. Київ : Голов. ред. УРЕ, 1986. 800 с.
58. Форманова С. В. Инвективы в романі Марії Матіос «Солодка Даруся». *Науковий вісник Чернівецького університету* : зб. наук. праць. Слов'янська філологія. Вип. 394–398. Чернівці : «Рута», 2008. С. 386–390.
59. Чорновол-Ткаченко Р. С. Прецедентний текст як основа лінгвостилістичної реалізації категорії інтертекстуальності (на матеріалі казок Льюїса Керрола) : автореф. дис ... канд. філол. наук. Харків, 2007. 20 с.
60. Чрділелі Т. В. Прецедентні феномени як проблема міжкультурної комунікації. *Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО Київського національного лінгвістичного університету. Філологія, педагогіка, психологія*. 2012. Вип. 25. С. 114–120.
61. Шевченко К. О. Прецедентні феномени як лінгвокультурний засіб інформаційно-психологічного впливу. *Інформаційна безпека людини, суспільства, держави*. 2013. Вип. 2. С. 72–77.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Шкляр В. Залишенець. Чорний ворон : роман. Київ : Ярославів Вал, 2009. 384 с.
2. Шкляр В. Ключ : роман. Харків : КК «Клуб сімейного дозвілля», 2014. 256 с.
3. Шкляр В. Маруся : роман. Харків : КК «Клуб сімейного дозвілля», 2014. 320 с.
4. Шкляр В. Нікуб (Кров кажана) : роман. Київ : Ярославів Вал, 2010. 254 с.
5. Шкляр В. Ностальгія : роман. Харків : КК «Клуб сімейного дозвілля», 2014. 256 с.
6. Шкляр В. Самотній вовк : роман. Харків: КК «Клуб сімейного дозвілля», 2019. 224 с.
7. Шкляр В. Тінь сови : роман. Харків : КК «Клуб сімейного дозвілля», 2014. 304 с.
8. Шкляр В. Троща : роман. Харків : КК «Клуб сімейного дозвілля», 2017. 417 с.
9. Шкляр В. Чорне сонце : роман. Харків : КК «Клуб сімейного дозвілля», 2018. 304 с.